Storia rom. aut. ant.




BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
28 I
39



IN C. IVLII CAESARIS CLARISS. ROM. IMP. COMMENTARIOS DE BELLO GALLICO ET CIVILI.

HENRICI GLAREANI, POETAE LAVREATI ANNOTATIONES.

*



APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1546.



DN. GVIDONI AC PROSPERO GENEROsis Baronibus à Gebennis Henricus Glareanus S. D. P.



IX alius est autor, Dn. Guido ac Prosper generosi Barones, in quem annotationes scribere minus conueniebat, atque in hunc C. Cæsarem, quòd nullus alius in Latina lingua autor sit purior ac tersior, testibus eloquentißimis, clarißimisq; uiris, qui partim huic hostes, partim amici summi fuère, imò plures eodem cum eo uixêre tempore. Atqui hoc nobis actum est, ut intelligant Lectores annotationes non in autorum calumniam, ut quidam falsò opinantur, scribi, sed maxima ex parte in ipsorum defensionem, quorum libri temporum iniuria corrupti ab erroribus uindicantur. In Cæsare nemo, ut in Liuio, Geographica culpare potest. Nam ea in re mirè cautus fuit Cæsar: Nemo fabulas, quippe cuius historiæ ueritatem ne inimicißimi quidem aut reprehendere, aut culpare potuere: Nemo Patauinitatem, aut Hispanitatem, cùm nihil illo Latinius autore, nihil mundius, nihil quod minus exteram, ac à Romano eloquio alienam sapiat phrasim. Quid ergo in eo, inquiet aliquis, annotatione dignum? Nihil sanè, quàm quod librariorum culpa deprauatum, ac expositione in priscorum Galliæ populorum appellatione erratum, id potißimum hic emendandum suscepimus. Res est in locorum descriptionibus, populorumq; nomenclatura, nõnihil etiam in numeris, quæ haud facilè expediet, cui Gallia & Germania, duæ nationes, & earum ipsarum lin

guæ non optimè notæ. Mihi quidem homini in Gallia nato, quanquam magna ex parte, at ut totam tamen Galliam uiderem non contigit. Heluetios autem, antiquam Galliæ, & libertatem, & maiestatem, & linguam priscam Celtarum etiamnum obtinẽtes, ut prorsus uiderem, utiq; licuit: Germaniam bona ex parte, non uidi tantum, sed linguam etiam eorum non multum à ueteri Celtarum distantem, didici, ita ut de plerisq; locis certius definire non fuerit mihi difficile. Fuit ante ætatem nostram Raymundus Marlianus, uir quidem diligens, & cui studiosi omnes, ob laborem quem in hunc suscepit autorem, gratiam debent haud mediocrem. De quo, ut inficias ire non possumus, pluribus illum errasse locis, ita fateri necessum habemus, multis eximijs uiris altiora cogitandi dedisse eum occasionẽ, ac multo maximam meliora inueniendi ansam. Quod potuit, fecit, ea sanè ætate qua literæ bonæ nondum in hoc culminis ac dignitatis peruenerant. Erant item ante annos aliquot, ut hodie quoq;, qui simili nominum tinnitu sæpe allucinabantur, quemadmodum Aeneas Syluius Elsatiam credidit Heluetiam. Ita quidam alij Arolam Heluetiorum flumen Ararim: Bacenin syluam, eam, quæ hodie corruptè Nigra dicitur. Et in remotioribus, Cimbros, Flandros: Danos, Dacos, cùm res longè aliter habeat. Idem erroris accidit in nomine Gebenna, cùm montis nomen sit, qui Aruernos ab Heluijs discludit, ut Cæsar inquit libro septimo. Hodie tamen quidam Genabum ad Ligerim fluuium, Aureliam nunc nominatam: quidam Geneuam ad lacum Lemãnum, unde & gentilitiæ uestræ nomen adhuc uiget, nominare Gebennas non uerentur, quem publicum errorem facilius admiretur quispiam, quàm corrigat, adeò semel recepta uulgò difficulter abolentur. In primis itaque cauendum est

nobis,

nobis, ne tinnitus ille nos quoque decipiat: neque enim satis est ὁμοιοτέλευτα esse nomina: sed necesse, ut locus, ut tempora, ut descriptio quadret. Si Aeneas Syluius treis à Cæsare descriptos Heluetiorum limites attendisset, facilè uidere poterat, nullo pacto Elsatiam dici potuisse Heluetiam. In aliquibus tamen, cùm locus, descriptio, atque alia desunt, multùm similiter desinentia adiuuant, maximè in proprijs hominum, quãtum ad linguam attinet. Quod nos in his nostris annotationibus sæpius sumus secuti. Vobis autem hunc dedicare laborem utile operæpretium existimaui, quòd parente sitis nati, qui opera & principis, & bellatoris simul exhibere potest: quod multis asperis in rebus turbulentißimo hoc seculo ostendit. Honorificum hoc quidem, & omnibus laudandum seculis, sed nobis parum profuturum, ni & uigilans emulatio, & uestræ uirtutis decõra accesserint. Nam splendidum te, si tuam non habes, aliena claritudo non efficit, inquit Boëtius. Id quod equidem uos facturos haud dubito. Id enim specimen dedistis nobis sub præceptore Nicolao Glareio eximiæ eruditionis uiro, ac nobis charo, ut parens uester eam de uobis sibi spem uerè concipere queat, ut aliquando in uobis sibi renatus uideatur. Quod ut fiat secundum uota nostra, Christum optimum maximum precamur. Valete, & me uicißim amate. Friburgi Brisgoiæ, Anno à natali Dominico M. D. XXXVIII. Calendis Aprilibus.

*

INDEX EORVM QVAE HISCE IN ANNOTATIONIBUS enucleata deprehendes.

A

Abbatis Cella 22
Acronius lacus 53
Aegidius Tschudus laudatur 19. & postea sæpè
Aestuaria 43
Actuatij Rhæti 52.61
Agendicum 86
Alarij milites 37
Alba Albensium 102
Albici qui 102
Aluta 43
Amagetobria 34
Ambiorix Hainrich 21
Amphipolis 115
Anartij 79
Angliæ nomen 40
Annotinæ 65
Antennæ 43
Antuates 42
Africæ urbes memorabiles 117
Aquæ oppidũ Heluetiorum nobile 23.29
Aquitaniæ populi 45
Arar fluuius 28
Arduenna sylua 64
Arelatum 103
Arecomici 78.86
Ariouistus Erenuest, postea Ernst 21
Aristotel. opinio de Pyrene monte confirmata 78
Arola flu. uulgò D'ar 29
Aruerni 33
Ascaldes 81
Auenticum 22
Augia uulgò Richenaw 54
Augusta Rauracorũ 23.57
Augusta prætoria 27
Aulerci triplices, Diaulitæ, Cænomãni, et Eburaici 44

B

Bacenis sylua 71
Basilea 22.23
Beco, id est, rostrum 18
Becken, uerbum, id est, rostro ferire 19
Belgium 65
Berna amplißima Heluetiorum ciuitas 22.23.30
Brygen & Bregen Danubij fontes 78
Bipennes oppidum 20

Birsa

Birsa flu. Rauracorū & Sequanorum limes 23.57
Bituriges duplices Vbisci, et Oecubi 83
Bodincus, id est, fundo carens 18
Bodincomagus oppidum ad Padum 18
Boëmi 24.72
Boij qui, & eorum sedes 24
Brigantinus lacus 53
Britanniæ nomen 40
Britannia quomodo triquetra 65

C

Cadurci 82
Cæsaris loci aliquot tractati 48.49
Cæsaris uerba malè à Iucundo tractata 63
Cæsar & Romani Gallicæ linguæ uocabula mirè torserunt ac corruperunt 18
Cæsaris stylus comparatur Aristotelis stylo 14
Calaguritani 105
Capitis diminutio 109
Capreoli 108
Carina 43
Carpates mons 79
Carpathos insula ibidem
Castigus kastrich 21
Castulo urbs Oretanorum 103
Catamāteles Caltmantel 21
Cataractes maior Rheni descriptus 55
Cataractes minor Rheni, uulgò, Lauffenberg 56
Causam dicere quid 21
Celtica lingua, qui populi hodie utantur 17
Celtarum nomen quàm latè pateat 15
Centones 107
Centrones & Canturiges in Graijs alpibus 26
Charudes 34
Cherusci qui 71
Cimbri 34
Cisalpina Gallia 14
Cisalpini Galli à Transalpinis originem trahunt 14
Ciuitas equestris 22
Clarona Glareani patria 22.66
Commentarius quid 13
Confluens pagorum & Rheni 21.30
Conuentus 38
Cornelij Taciti locus de Eremo Heluetiorum explicatus

catus 72
Cornelius Tacitus notatus 73
Cotuatus Guotwad, ut Guotschenkel 97
Curia Rhætorum 53
D
Daci 79
Danubij fontes qui sint magna ambiguitas 77
Drusiana uallis, uulgò walgoew 53
Dumnorix Dumrich 21
Durgeani & Durgoew 29.32
E
Eburones 49
Eremus Heluetiorum 72
Elauer fluuius in Aruernis 85
Essui 66
Estiones Rhæti 42.53
F
Feldtkirch 53
Forum Tiberij 23.55
Francorū hodierna, duarum linguarū fragmentū est 19
Francorum lingua Romana est 15
Friburgum Heluetiorum 22 23.30
Fridolinus uir sanctus 56
G
Galba kalb id est, uitulus pro homine obeso 18
Galatarū ligua est Celtica 17
Galleci 93
Galliæ citerioris diuisio in Transpadanam & Cispadanam 96
Gallicæ antiquæ linguæ themata adhuc in Frācorū hodierna lingua corrupta 16
Galliæ generalis diuisio 14
Gallia Cisalpina quæ, 14. & eius diuisio 96
Gallia Transalpina, & eius diuisio 14.15
Galliæ quatuor partium limites 15
Gallorum lingua, quæ uera antiqua 15
Gallicæ antiquæ linguæ uestigia in Francica 16
Gallicæ linguæ uocabula apud autores 18
Gallicæ linguæ propria nomina ut à Cæsare corrupta 21
Gallorum linguæ quomodo differant 17
Gannodurum 23

Ganza 19
Garoceli 27
Gebenna mons 25.84
Genabum 25.82
Geneua, Genua, Genabum, & Gebenna ut differant 25
Gergobia opp. Aruernorũ 82
Gergobina opp. Boiorũ 82
Germanorum lingua nõ habet V. natura longum 28
Germanica & Gallica linguæ ubi mixtæ 17
Germani unde dicti ibid.
Glastum herba 65

H

Hartzwald à resina, id est, hartz, nomen habet 72
Hartz, hertz, hortz differunt 75
Harudes & Charudes 34
Hedui descripti 27
Heluij 84
Helueteri 92
Heluetiorũ limites à Cæsare descripti laudantur 19
Heluetiorum terræ longitudo latitudoq; 20
Heluetiorum Democratia in XIII. ciuitates hodie 22
Helueticarum ciuitatũ quæ antiqua nomina ibid.
Heluetij hodie uerè Celticè loquuntur 16.17
Heraclea Sentica 115
Hercinia sylua 71. ac deinceps ad longum
Herciniæ syluæ lõgitudo latitudoq; 79
Herodoti opinio de fontibus Danubij discussa 77
Hissa insula 111

I

Iaspar Alphæus Syluanus 17
Iccius portus 64
Ilerda 103
Ilua ibidem
Isela nouum, non uetus Rheni ostium 59
Itinera ex Heluetijs in Celtas 25
Iura mons, & eius tract. 20

K

Keiserstuol opp. 55

L

Lacetani 105
Lacobrigi qui hodie sint 24
Lambertus Paschalis laudatur 80
Lauffenberg 23.56

Lemouices 83
Lepontiorum septem flumina in quatuor mundi plagas 61
Lepontiorum uicini ibid.
Lepontij summas Alpes in circum occupant 60
Lepontiorũ descriptio ibi.
Leuaci, hodie Louanium 67
Leuci 36
Limagus alter Heluetiorum pagus 29
Lindauij insula 45
Lingua hodie Italorũ, Hispanorum, & Francorum Romana corrupta 75
Lingones qui 32
Lintzgoewer, olim Vindelici 54
Lituuicus Lutwig. 81
Locus Cæsaris de epistola Græca ad Q. Ciceronem missa 68
Lucani locus 50
Luceria Heluetiorum urbs 22
Lyssus 113

M

Malacia 44
Marcomanni 37
Marga, id est, medulla 19
Martiana sylua corruptè dicitur 72
Mazacis & Tragula 31
Mediomatrices 61
Meldæ 64
Melodunum 86
Metiosedum ibidem
Metæ Metarum, Mediomatricum opp. 62
Molita cibaria apud Cæsarem quid 23
Mons S. Gotthardi 29
Mosa fluuius 49

N

Nantuates & de his dubitatio 61
Nemetes 37
Nicolaus winman commendatur 30
Nitiobriges 83
Noricum natio 24
Nouiodunum triplex 84

O

Ocelum oppidum 27
Orba oppidum 23.32
Orgentorix, Erentrich 21
Osca oppidum 105
Oscela Lepontinorum oppidum 27.61

P

Padus à picea, paech. 18

Pagi

Pagi significatio 48
Pagi 4.Heluetiorum 28
Parisij & eorum urbs Lutetia 71
Pirustæ Illyrici 64
Pfluogradt, aratrum rotulis instructum 18
Phalangæ 108
Pilum Romanum 31
Pila muralia quæ 67
Pilæ 108
Plinius linguæ Gallicæ amator 75
Pompeiani duces 117
Portorium quid & portitor 31
Prætoria cohors 36
Primus Centurio 67
Primipilus ibidem
Prouincia quid 19
Ptolemæi locus 65

Q

Quincuncialis ordo quis 88

R

Rauracorum sedes uera, & urbes 23.56
Remulco 108
Renuntiari publicè quid 85
Rhenus fluuius, & eius descriptio 50
Rheni fontes duo 52
Rheni circuitus in formam tubæ ductilis 55
Rheni ostia quæ, & de eis uaria autorum iudicia 58
Rhinfelden Rauracorũ oppidum 23.57
Romani Gallorum *& corũ linguæ hostes* 75
Romani quare suam linguã non plantarint ad Rhenum 16
Rhucantij Rhæti 53
Rhuteni 36
Rinow locus insignis 55
Ruguſci Rhæti 53

S

Sagulum 67
Salaßij medij inter Centrones ac Lepontinos 27
Salodorum 22.23.30
Samarobrina 66
Sana flumen 30
Santones 26
Sarunetes 53
Scaphusia oppidum 22. 30.54
Sebusiani, Segusiani, Sedusij 27.38.56
Seduni 41.42
Segni qui hodie 80
Senones Galli 69

Serniphius flumē apud Claronenses 29
Sequani qua parte Rhenum attingant 57
Sequanorum terræ longitudo latitudoq́; 25
Sequani opp. Rauracorum 23.56
Sicambri Germani 62
Sicoris 104
Sontiates 44
Stœchados insulæ 104
Stuelingenn 24
Substructio 108
Sueui apud Ptolemæum triplices, Langobardi, Angeli, Senones 48
Sueui 35
Suitzia 22
Summæ Alpes 42
Syluæ quatuor ciuitates 29
Syluania 22

T

Tabulæ castrenses 33
Tarusates 44
Tenchtheri 46
Tergestum Colonia 97
Teutones 34
Tigurum ad Limagū Heluetiorū urbs celebris 22. 28.29
Tigurini 26
Tosa fluuius 27.60
Transtra 43
Treueri 35
Tribocchi 37
Trinobantes ac alij ex Gallia in Britannia populi 66
Tugium 22.33
Tulingi qui hodie sint 24
Turoni 82

V

Vualzthuot 23.30.56
Vangiones 37
Varus 106
Vatuca corruptè legi pro Ratuca 80
Vbij populi 38
Vectones 103
Vellaunodunum 84
Veneti 40. *& aliæ ciuitates Armoricæ*
Venetus lacus 54
Veragri 41
Vuerdenberg. 53
Verbigenus pagus Heluetiorum 32
Vergobretus, Fergobrest 21
Vibo 115
Vindonissa 22.56
Vindelicia, nunc, Lintzgo

gocwer 54
Vitodurum 23
Vocates 44
Vocontij 27
Vogesus, uel Vosegus mons 50
Volcæ duplices 78
Vr, uulgo, D'ur 28
Vria 22.29.32
Vrna duorum uicorum nomen apud Claronēses 29
Vrsa, hodie Rusa fluuius ibidem
Vsipetes 46
Zurzachium emporiū Heluetiorum 23.55

FINIS.

IN C. CAESARIS COMMENTARIORVM

de bello Gallico libros Henrici Glareani Heluetij annotationes.

IN LIBRVM I.



OMMENTARII *sunt libri, in quibus tantum capita rerum posita sunt, ita ut uideamur in ijs ad exequendā historiam alijs subiecisse materiā. Quàm male uerò Cæsar alijs materiam exequendæ historiæ subiecerit, planè A. Hircius conqueritur præfatione illa quæ est in octauum librum derelictorum de bello Gallico. ait enim: Adeoq; probantur omnium iudicio, ut prærepta, non præbita facultas scriptoribus uideatur. Porrò cùm Liuius sit copiosißimus, Sallustius breuißi*

nostra Gallia, ut testantur ubique Claßici scriptores, nominatim Liuius lib. v. ab Vrbe cond. & Strabo lib. I I I I. Liuius enim hos commemorat, Bituriges, Arucnos, Sequanos, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, Cenomannos, Salluuios, Boios, Lingones, ac Senones. Strabo uerò Venetos, Boios ac eosdem Senones. Alij item alios. Huius Galliæ Prætor fuit Cæsar ut citerioris prouinciæ. De ea pauca hic. Altera Gallia Transalpina, Bracata alio nomine & Comata, est, cuius partem Romani quoq; habebant, & in Prætura Cæsaris erat. Eius Cæsar hic tres indicat partes, Aquitanicam, Belgicam, ac Celticam, quæ haud dubiè fuit antiqua Galliæ diuisio. Nam posteriores omnes Geographi quatuor eius fecerunt regiones, Narbonensem, Aquitanicam, Lugdunensem, & Belgicam. Strabo lib. I I I I. ait Celticam Augustum diuisisse in Lugdunensem, & Narbonensem, adiectis ad Aquitaniam populis, qui inter Garumnam & Ligerim amnes antea Celtarum erant. Quod Ptolemæus, Plinius, Pomp. Mela, ac alij imitati sunt. Non igitur cum Ptolemæo pugnat Cæsar, sed tēporum ratio utrinq; habita est. Porrò Celtarum nomē tam latè patebat, ut non modo Galliam omnem, sed uniuersum Occidentem occupasse affirmet Strabo, à quibus Celtiberi Hispani, & Galatæ populi ad pontum Euxinum, ad quos Diuus Paulus scripsit, originem referunt.

Hi omnes lingua, instituti s.

Lingua Gallorum multis de causis creditur ea esse, qua hodie Rhenus utitur, maximeq; Heluetij, & Sequani Rhenani. Primùm enim constat C. Cæsarem bello Gallico per interpretem locutum cum Gallis. Deinde eam quidem linguam, qua hodie Francia utitur, Romanam esse,

esse, quanquàm corruptam, nemini est dubium, quippe adhuc de prisca lingua Gallica innumeras retinentem dictiones. Non igitur *Francia lingua olim Galli locuti sunt, sed alia. Verisimilimum autem est ea locutos lingua, qua adhuc ij* Galli *utuntur, qui* Francicè *non loquuntur, ut* omnes populi *citra* Rhenum, *proximi tamen* Rheno, *Heluetij,* Raunaci, *Sequani,* Elsatici, Tribocchi, Vangiones, *& ferè tota* Belgica. Nec *mirum hoc uideri potest ei, qui consyderat populum* Romanum *suos exercitus frequenter in* Gallia *habuisse, atque adeò in* Galliæ *fœcundiore parte, diutiusq; pressam (quàm nunc* Franci *inhabitant* Galliæ *partem) seruitute* Romanorum. Rhenus *quippe &* Germania *citius à* Romanis, *quàm* Gallia *alia defecerunt. Ideoq; factum est, ut* Romani *non potuerint suam in* Germania, *ac* Regionibus Rheni *ita celebrem facere, ac uelut propagare linguam, ut in reliqua* Gallia, Hispania, *&* Italia *fecerunt.* Neque *nihil ad rem facit quod* Prætores Romani, *ius non dabant, nisi sua lingua, & miles* Romanus *ægrè cum plebe, alia quàm sua lingua, loquebatur.* Itaque *coacta est misera plebs* Romanam *discere linguam, sed malè, sed mutilatè, sed ita, ut in ea ubique priscæ linguæ uestigia inuenias,* Latinæ *uerò sonum in thematis audias, imò priscæ accentus aliquot, uoculationem, pronuntiationem, præteritorum perfectorum per habui periphrascis: articulos item quos* Latina *lingua non habet.* Denique *plurima nominum themata, qualia sunt* Ignis, Puluinar, Pastillus, Scamnum, Cancer, Caper, Campana, Mamilla, Vexillum, Calcar, Diues, Thorax, Manipulus. Et *uerborum, ut dimitto, frico, occido. Sed planè ineptus uidear, si ea omnia persequi uelim, quæ iustum requirerent uolumen.* Cùm *ante*

annos

annos aliquot Lutetiæ degerem, erat in sodalitio nostro Iaspar Alphæus Syluanus, egregij iudicij, ac eruditionis non proletariæ uir, qui in chartula propemodum ducenta uocabula ab se notata mihi monstrabat, priscæ nostræ linguæ, quæ Parisiēses etiamnum hodie in mutila ista lingua haberent. Vnde satis liquet Heluetiorum linguam ac Rheni uerè Gallicam, nisi quantum Germani quædam miscuerunt, maximè infra Argentinam. Spiræ enim, Vormatiæ, Moguntiæ, ac in circumiacentibus ea Rheni parte populis mixtus est sermo ex Germanica ac Celtica linguis: neque enim purè Germanice, neque purè Celticè loquuntur. Heluetij autem, Rauraci, Sequani Rheno proximi, Brisgoënses, ac Elsatici magna ex parte mere Celticè loquuntur. Non mirum igitur quòd scriptum reliquerit diuus Hieronymus, Galatas, ad quos scripsit diuus Paulus, quíque à Celtis descenderunt, ut autor est Liuius libro VIII. *quartæ Decados, eadem locutos suo tempore lingua, qua Treuiri utebantur. Quis autem nescit Treuirorum linguam antiquam esse, nec multo à Germanorum lingua diuersam? Et si concedi oportet, quod Strabo ait lib.* VII. *Germaniæ uocabulum Romanorum esse, quàm aliam causam fuisse credimus Romanis, quòd eos Germanos appellarint, quàm quòd uel lingua & moribus magnam cum Gallis haberent communionem? Vel, quòd quidam non absurdè argumentantur, ab ipsa inter ipsos appellatione? fratres enim sese etiamnum hac tempestate in rebus serijs ac bellis uocant. Id Romani siue per se de Germanis resciuerint, siue à Gallis didicerint, parum constat, neque huius est negotij. Nos enim hic de Gallorum linguis tractamus, inter quas, ut Cæsar ait, differentia aliqua fuit, ut etiamnum hodie est. Nihil tamen*

impedit quin communi appellatione eadem ac una nominetur, quanquam non usquequaque eadem, sed paululum uariata. Id quòd in Græca quoque lingua accidit. Porrò id non est paruum argumentum Heluetiorum linguam uerè esse Gallicam, quòd Latini autores multa Gallicæ linguæ uocabula recensent, quæ etiamnum in Heluetiorum sunt lingua, quanquam à Romanis scriptoribus partim malè scripta, partim malè percepta, utpote quæ, quòd barbara, non magnopere curarent, ac obiter duntaxat in operibus recenserent. Quæ tamen ipsa nobis argumento sunt, Gallicam linguam in aliqua apud eos fuisse existimatione. Itaque Cæsar Gallorum propria, & maximè Heluetiorum nomina mirè torsit, omißis sæpè ac mutatis literis aliquot, ut Latinæ declinationi apta fierent, de quibus paulò pòst dicturi sumus. Idem Plinius fecit. Ea tamen uerba temporum iniuria adhuc magis deprauata apud eum leguntur, nemine de ea lingua ab mille annis curante. Ita libro XVIII. cap. XVIII. Aratra rotulis instructa, Gallicum inuentum Pfluograt rectè nominauit. Vbi tamen codices Plummarat, alij Planarat habent. Quidam in Planetas, ut se prorsus ineptos ostenderent, mutarunt. Apud eundem lib. IIII. cap. XVI. Bodincum Padum Gallica lingua à Liguribus dictum ait, quòd significet fundo carentem: & Bodincomagum oppidum eodem tractu esse. Heluetiorum lingua uocat Bodenmangel. Padum itèm à Picea arbore, quam Galli ita uocēt, nominatum, Paech uult dicere, quòd adhuc manet in nostra lingua. Ita apud Suetonium in Galba, præpinguis Gallicè Galb intelligitur: sed uitulus potius. Nam ita præpinguem ac obesum hominem per iocum uitulum uocamus. Et Beco Rostrum apud eundem in Vitellio adhuc habēt Belgæ nostra ætate in sua lingua. Heluetij

uetij uerbum inde Beclem, id est, rostro ferire. Multa his similia enumerat D. Aegidius Tschudus V.C. apud Heluetios, mihi non affinitate tantũ iunctus, sed eodem etiam studiorum amore, in libro de Rhætiæ antiquitate, & tractu Alpinarum gẽtium. Vbi Strabonis, Plinij, Liuij, aliorumq; claßicorum scriptorum locos plurimos dignißimè tractat. quem in his annotationibus sæpè in testimonium adducemus, neq; id immeritò: uisa enim tractat, & summo iudicio librata, maximoq; labore inuenta, quæ ab mille annis neminẽ tractaſſe nouimus. Accedit huc, quòd Plinius ait Gallos medullam Margam uocare, & Germanos anserem Ganzam, quæ duo uocabula adhuc manent in utraq; lingua. Francorũ autem hodierna lingua ex duabus linguis est, ex prisca Celtica, & Romana. In qua Romana tamen, quod ad themata attinet, dominatur.

Propterea, quòd à cultu atque humanitate Prouinciæ, &c.

Festus ait prouincias dictas, quòd populus Rom. eas prouicerit, id est, antè uicerit. Alij à porrò uincendo dictas uolunt. Cæterùm ex regno fit prouincia, cùm è regia manu in potestatem alicuius populi deuenit. Verùm hoc loco ea est Narbonensis Galliæ portio, quæ mari Ligustico, Alpibus, & magna ex parte Rhodano concluditur.

Quæ ad effœminandos animos pertinent, &c.

Merces intelligit, & rerum omnium, quæ ad luxum faciunt, copiam: maximè uerò, sicut ipse posteà, ubi de Neruijs, Cæsar fatetur, uinum: hodie etiam aromata, & species, ut uocant, ad idem pertinent.

Id hoc facilius eis persuasit, &c.

Non poterat Cæsar luculentius, uerius q; describere

Heluetiorum regionem, quam tribus hisce liminibus, Rheno, Rhodano, & Iura monte. Vt meritò pudeat quosdam sui erroris, qui ausi fuerint Elsatiam, dicere Heluetiam: qua in re etiam Aeneas Syluius aberrat. Quòd autem undique Heluetiorum natio sit tuta, ut Cæsar existimat, hoc quidem uerum à duabus partibus ad Meridiem & Occasum. Cæterùm aduersus Germanos atque Rhætos, hoc est, ad Ortum & Septentrionem, non ita uerum est: neque enim Rhenus tantus limes est, ut tutam defensionem præbeat, quando supra lacum Constantiensem plerisque in locis uado transitur.

Altera ex parte monte
Iura altissimo.

Mons Iura hodie multa habet nomina. Incipit autem infra Brugas oppidulum ad Arolam flumen in Heluetijs, ubi Boetzberg dicitur. Deinde recta ad Occasum secundum Arolam ad Salodorum progreditur, ibi Hodie Hôuwenstein dicitur. Deinde ad Bipennes oppidum ad Neacrin, uulgò nouum castrum. Deinde inter Occasum & Meridiem deflectit Geneuam usque, ac ultro etiam in Sebusianos, hodie Bellicenses. Cæterùm in dicto iam tractu pluribus locis transitur.

Qui in longitudinem.

Est autem longitudo Heluetiæ à Geneua Constantiam usq;, iter sex dierum plus minus, si x l. millia in unius diei iter conferemus. Latitudo autē ab Iura monte ad montem usque Gothardi, iter trium dierum; quem Cæsar aliquantò maiorem facit. Sed ea auditu habet, non uisu.

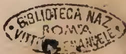
In eo itinere persuadet
Castigo.

Non est dubium omnia nomina Gallica, quæ hic Cæ-

ſar in x, terminat, apud Heluetios in χ literam Græcam ſcripta fuiſſe. Vtebantur enim literis Græcis, quibus linguam ſuam Gallicam, non autem Græcam ſcribebant. Et poteſt etiamnum lingua Heluetiorum optimè Græcis ſcribi literis, quòd multi ſæpè fecerunt. Itaque cùm lingua Latina nullum nomen in ch habet, & omnino Cæſari ea nomina in formam Latinam reducenda erant, aliquando deflexit ad x literam proximam figura ad χ, ut tertiæ declinationi apta fierent, aliquando ad c, uel g, ut in ſecundam declinationem uenirent. Inuenerat ea in Heluetiorum tabulis Græcis exarata literis, ubi χ litera, Latinæ x, non eſt abſimilis. Quòd Chriſtianus uſus obtinuit in χειςός. *Itaque ex* ὀργέντοριχ *fecit Orgentorix, ex* Κάςειχ, *Caſtigus, omiſſa r, litera, ut nos nunc ex* Fειδειχ *fecimus Fœdericus. Rurſus ex* Fεργώβρεστ *fecit Cæſar Vergobretum, abiecta σ, ad ς. Ex* ἄμβειχ *Ambiorix. Ex* Κάλτμαντελ *Catamanteles. Ex* δύμειχ *Dumnorix. Ex* Λύτιγιχ *Litauicum. Deniq; ex Germanico Ernſt Erneſtum: Quòd nomen poſtea corruptum eſt in Arioniſtum, ac rurſus deinde in Ariouiſtum. Nec hoc mirum uideri poteſt, cùm Græci ſubtiliſſimi homines, Hebraica & Barbara ad eundem modum corruperint, ſi Romani Gallorum quoq; linguam malè tractarint: id quod ſemel nos admonuiſſe ſat fuerit. In Plinio quoque idem accidit, ut de Bodomancis & Planaratis, pro Bodenmangel & Pfluogradt, paulò antè diximus.*

Die conſtituta cauſæ.

Cauſam dicere eſt, quòd Græci tum κρίνεσθαι, *tum* ζηθυύεσθαι *dicunt, hoc eſt, iudicium ſubire, & culpas fraudesq; iudiciorum ſuorum actorumq; præſtare. docuit hoc Budæus.*



Oppida sua omnia numero ad duodecim.

Hic locus satis probat per pagum non oportere intelligere uicum, ut quidam inerudite exposuerunt, & ex sequentibus latius patet. Cæterum cùm hodie tota Heluetiorum Democratia siue regio in XIII. *ciuitates sit diuisa (Vulgus Angulos uocat, Franci Cantones) quarum nomina, ut publicè in concilijs sedent, hæc sunt, Tigurum, Berna, Luceria, Vria, Suizia, Syluania, Tugium, Clarona, Basilea, Friburgum, Salodorum, Schafhusia ac Abbatiszella, undecim tamen duntaxat intra ueros regionis Heluetiæ limites concluduntur. Basilea enim non in Heluetijs, sed in Sequanis iacet, Schafhusia in Germania. Porrò ex his* XIII. *Vria, Suizia, Syluania, Clarona ac Abbatiszella, non sunt oppida, sed uicorum conuentus, æquata omnium libertate, & ab his, maximè Vris, Suizis, ac Syluanis, Heluetiorum nostra ætate libertas est orta. Ipsi tamen multis oppidis ac arcibus imperant, contrario atque in alijs regionibus, more. Rursus ex his* XIII. *quinque nostra ætate, cùm totus Rhenus ferè, ac uniuersa Germania schismatis plena esset, inconcussam maiorum suorum religionem seruarunt, ac armis fortiter, nec sine sanguine, nec sine Dei Optimi Maximi auxilio defenderunt. Qui mihi in hoc qualicunque commentario digni uisi sunt, ut honoris causa nominentur. Fuere igitur,* LVCERIA, VRIA, SVIZIA, SYLVANIA, TVGIVM. *Sed omnino apud autores loca uetusta in Heluetijs sunt Auenticum, nunc paruum oppidulum propè Friburgum, ubi multæ antiquitates adhuc uisuntur. Vindonissa supra confluentem Vrsæ ac Arolæ, Ciuitas equestris,*

ſtris, Gannodurum, nunc Conſtantia, Vitodurum, nunc Winterthur. Forum Tiberij, quòd multi Zurzachium exiſtimant, quidam Cæſaris ſedem, oppidum Epiſcopi Conſtantienſis, utrunque enim peruetuſtum creditur. Multis præterea indicijs, quæ Commentarij huius anguſtia & ſolita noſtra breuitas enarrare non permittit, uetuſta creduntur loca, Tigurum, Luceria, Tugium, Salodorum, Aquæ, Orba. Coniecta etiam Zouingen & Berona. Berna autem & Friburgum noua ſunt oppida intra quadringentos annos ædificata.

Molita cibaria.

Participium à molo, is, ĕre, in Supino molĭtum. unde participium molĭtus, a, um. atq; etiam is modus etiamnum Heluetijs manet. Farina enim ex auena denſa, butyro ac ſale condîta in magno aheno ſuper ignem cocta, in uaſis ponitur, ac cum reliquo commeatu in bellum ducitur, nec ad pulmĕtarium coquĕdum quicquam additur, quàm aqua calfacta eſuribundis militibus dulce condimentum.

Perſuadent Rauracis.

Rauracos ſupra Baſileam habuiſſe ſedes, atque Auguſtam urbē maximam, cuius etiam hodie ueſtigia ſunt, pertigiſſeq; eorum imperium rectà ſecundum Rhenum, uſque ad Confluentem Rheni ac Arolæ, Ditionis hodie Helueticæ, ſatis conſonum ueritati eſt. Quatuor igitur Rheni oppida ſupra Baſileam. I. Waltzhuot, id eſt, ſyluæ cuſtodia. II. Lauffenberg à minore Rheni Cataracte nomen habens. III. Seckingen à Sequanis dictum. IIII. Rinfelden elegans oppidum, & quidquid ditionis circum ea eſt, Iuram uſq;, totum olim Rauracorum imperio ſuberat. Quidam aiunt Sequanos et Rauracos ſeparatos flumine Byrſa, quòd paululum ſupra Baſileam Rhenum influit.

Et Tulingis,& Lacobrigis.

Tulingos & Lacobrigos, qui Lotharingiæ partem putant, prorsus falluntur. Sed & qui Tigurinos aut Lausanenses, magis decipiuntur. Qui uerò Germanos fuisse existimant supra Rauracos, *Heluetijs ad Septentrionem, hi demum rectè iudicant. Hodie nomen retinent Germanicum Stuelingenn, quòd nomen Cæsar, ut cætera, ob Latinam inflectionem corrupit. Admonuit nos eius rei* D. Aegidius *Tschudus. Adiuuant hanc opinionem, quòd postea uicti* Heluetij & Tulingi & Lacobrigi *iußi sunt redire in suos fines, unde profecti erant. Lacobrigi autem legendum per c. Hodie, daß Claecky adiecta c litera, consuetudine Celticæ linguæ, ante l.*

Boiosq́;.

De Bois *non parum admirationis præbet id Lectori, quòd tam uarias apud autores dicantur habuisse sedes, ut non facilè expedias, qui hodie uerè sint dicendi* Boij. *Primùm certè uidentur Germani esse, deinde ex Germania olim in* Noricum *transcendisse,* Danubij *loca occupasse,* Italiam *quoq; petijsse, atque aliquot seculis ante Cæsarem circa* Padum *consedisse, ut* Liuius *libro v. ab Vrbe condita testatur, & libro primo de secundo bello* Punico. *Denique multis locis quartæ* Decadis, *quemadmodum in quintum ab Vrbe condita lib. in annotationibus nostris in* Liuium *diximus. Multi eximij uiri* Bohemos *antiquam sedē* Boiorum *crediderunt, &* Bauaros *ab illis descendisse: similiter in* Francia Borbonios.

Et in agrum Noricum.

Legendum puto, & in agrum Noricum *transierant,* Noricumq́; *oppugnarant, ut priore loco sit adiectiuum, posteriore substantiuum. Nam* Noricum *natio est inter*

Pannones & Vindelicos ad Danubium sita.

Erant omnino itinera duo.

Cæsar cùm duo itinera describeret, ea tantum existimauit, quæ proxima ipsius prouinciæ erant, & cõmoda Heluetijs in Santones proficiscentibus: alioqui multa præterea ex Heluetijs erant itinera in Celtas, maximè in Rauracos & Sequanos. Atqui uel ex hoc loco sanè constat Cæsari Heluetiorum regionẽ ex relatione tantum notam fuisse, cæterùm nõ uisam. Notandum hoc item loco Sequanorum longitudinem esse ab Rheno usq; ad Rhodanum, latitudinem uerò ab Iura ad Lingonas.

Rhodanus fluit.

Nota terminos inter Heluetios & Allobrogas. Ex quibus colligitur, Heluetiorum olim fuisse quicquid intra Friburgum nobile Heluetiorum oppidum, & Genẽuam terræ interiacet.

Proximumq; Heluetiorum finibus Geneua.

Quatuor hæc nomina Genua, Genẽua, Genabum, & Gebenna, multum obscuritatis Lectori ingerunt, ac nõ attentũ sæpe fefellerunt, quæ ipsa longè diuersa sunt. Genua enim Ligurum caput in Italia ad mare est nostrum: Genẽua uerò Allobrogum ad hostia Lemanni lacus, ubi Rhodanus exit: Genabum Carnutum oppidum ad Ligerim amnem, hodie, ut quidam putant, Aurelia: Deniq; Gebenna mons qui Heluios ab Aruernis separat, ut lib. VII. postea dicet Cæsar. Cæterùm ab annis, ut puto, octingentis literarum ac soni similitudine Genẽua ab indocto tunc seculo Gebennæ nomen inuenit pluratiuo numero. Vnde Generosis dominis Baronibus à Gebennis nomẽ manet. Quidam ita etiam Aurelium ineptè Gebennam nominarunt,

pro Genabum: & Gebennense studium pro Genabense. Ineptiores autem hi, qui Genuam Ligurum caput Ianuam nominari putant, quasi Italiæ, & maximè Liguriæ ianua, quia maris portus esset: & fortaßis, ut ab alijs eo distinctius nomen esset.

L. Pisone, Aulo Gabinio.

Hic annus est ab urbe condita DCXCVI. *Atque primus annus huius belli Gallici, quo Galliæ utriusque Citerioris ac Vlterioris Prætor est factus Cæsar. Ante Christi natale* LV.

L. Casſium Cos. occiſum.

Vide Florum in Epitome lib. LXV. *Nam Tigurini illi fuerunt ex Heluetijs. Cæterùm Caßius Consul fuit, anno ab urbe condita* DCXLVII.

Qui in flumen Rhodanum.

Fortaßis legēdum est, quem flumen Rhodanum influit. Quanquam lib. VII. *de palude in Sequanam, similis habetur locutio. Lector ipse dispiciat. Porrò hoc quoq; considerandam, an non idem sit, à lacu Lemanno ad montem Iuram, quod hoc loco ait: & à Iura ad flumē Rhodanum, quod antè dixerat: cùm tamen duo diuersa itinera discribere uelit, certè ego me hîc non explico.*

Cæsari renuntiatur.

Ptolemæus Santones inter Garumnam & Ligerim amnes ad mare occiduum constituit. Sanè autem suspectum est in tam longinquam regionem proficisci conatos Heluetios. Quanquā cùm alia in hac historia Heluetiorum acta audaciæ specimen habeant, hoc quoq; sic intelligi potest.

Ibi Centrones, & Garoceli.

Centrones & Caturiges in Graijs Alpibus Ptolemæus nō longe à Lepontinis ponit. Ocelum autem oppidum est

ad

ad Duriam minorem amnem, longè ab Oscela, quòd Lepōtiorum oppidum Ptolemæus tradit, hodieq; in ea ualle, quam flumen Tosa à summis Alpibus ut Ticinus ortum, perluit, infima parte iacens, ab Dominico ibi, hoc est, Canonicorum collegio hodie nomen Dum doscela habens, & Vallis de oscela, quod nos fecimus Eschentall. In Ptolemæo igitur id erroris est, quòd Centrones uicinos facit Lepontijs. Cùm hoc certum constet inter Centrones ac Lepontios interiacēre medios Salaßios: qui Salaßij Augustam Prætoriam, celebrem apud Scriptores urbem, inhabitabant, & ipsa urbs hodie nomen habet, & uallis ab ea Augstal. Garocelorum non meminit Ptolemæus: sunt autem populi Alpini propè Centrones. Vocontij uerò inter Isaram & Rhodanum Allobrogibus ad Orientem uicini ab eodem describuntur, quæ cum descriptione Cæsaris optimè conueniunt.

In Sebusianos.

Sebusiani inter Rhodanum & Ararim sunt, hodie Bellicenses, ut rectè Marlianus descripsit, à quibus hodie Sabaudiæ nomen manet: nec enim alia apud autores ueteres origo eius nominis inuenitur. Ptolemæus Sebusianorum meminit in Lugdunensi Gallia, sed nimis occidentales facit. Sunt etiam Segusiani, siue Sebusiani in Graijs Alpibus apud Ptolemæum, si nomina non sunt corrupta. Sedusij uerò Germaniæ populus est.

Eorumq; agros depopulabantur.

Et hoc suspectum uideri potest, cùm Dumnorix Heduus esset, & apud eos potens, qui Heluetios iuuerat per Sequanos.

In Heduorum.

Hedui inter Dubidem & Ararim poßeßionem habuer

buerunt, ait Strabo libro IIII. Ciuitas erat potentissima in Gallia, & Romanis semper amica, hodie Autum nominant.

Item Allobroges, qui trans Rhodanum uicos.

Non est hoc aduersum illi, quod paulò antè dixit, Rhodanum inter Allobrogas ac Heluetios limitē esse: hic enim de Allobrogum terra loquitur, quæ in Heduos: tēdebatur inter Occidentem ac Septentrionem, non quæ Heluetios contingit inter Septentrionem ac Ortum.

Flumen est Arar.

Arar est fluuius Celtarū, de quo rectè Marlianus. Hoc autem admonēdus est Lector, illum non ex Alpibus oriri, nec primo quidem cursu, quòd tamen tradidit Ptolemæus, ad Septentrionem, sed ad Meridiem labi, nec cum Rhodano linea parallela incedere. Deniq; nec eum esse Arolam, qui per Heluetios lapsus, hodie Ar, uulgo dicitur.

Hic pagus unus.

Græci παγὴν fontem dicunt, καὶ δωρικῶς παγάν. inde Latinis dictus pagus, cuiusq; fluuij tractus, & utrinq; secundum flumen habitationes. Tales porrò nauigabiles etiamnum hodie sunt intra Iuram, Rhodanum & Rhenum, ueros Heluetiæ terræ limites, prorsus in Heluetijs
Vr, flu. *quatuor, Vr, Limagus, Vrsa, & Arola. Vr genere fœminino, opinione quorundam non temere coniectantium, Celtice dicitur Die Vr. postea facta elisione diphthongi Celticæ ie, D'ur, quemadmodum Arolam Die Ar, & elisa diphthongo ie, de articulo die, D'ar. Item Die Etsch, D'etsch. Vr autem productè dicitur, quàm longam literam cūm Germanica lingua non habeat, sicut nec Græca, Dur uerterunt in Daur. Vnde Romani, qui nobis omnia*

antiq

antiqua corruperunt nomina, Taurum uocarunt. At Heluetiorum lingua Dur pronuntiat, & regionem adiacentem Durgeuw. Fluuius in immensum crescere solet, torrentis in morem, sed nauibus non admodum aptus. Limagus apud Claronenses oritur, ac in media ipsorum regione Serniphium alterum ex altera ualle delapsum amnem accipit. Deinde infra Vrnas (duorum uicorum nomen est) supra Latericium pontem (ita uocant) ex Lacu Vesenio accepta aqua, Marcham (qui fuit olim Heluetiorum in Rhætos finis, & Heluetij ita terminum uocant) ac Castra Rhætorum (& huic loco etiamnum nomen manet Gastra) disterminat. Hinc Lacum Tigurinum ingressus, ad hostia eius Tigurum amplißimam Heluetiorum urbem diuidit, mox Aquas, memorabilem in Heluetijs locum, propter calidas illic aquas, Græci Thermas uocant, delabitur. Harum aquarum situm non omnino absurdè descripsit Poggius Florentinus, si Latinè nominare potuisset. Deinde haud ita longè Vrsæ ac Arolæ miscetur. Vrsa sanè, quem fluuium transpositis duabus prioribus literis uulgò Rusam uocant, in summis Alpibus, quibus hodie Sancti Gotthardi nomen est, oritur, ac rectà ad Septentrionem labitur, cùm contrà Ticinus ex eodem iugo per Lepontios in Meridiem. Vrsulam siue Vrsellam primum uallem Rhæticam, deinde Vriam Tauriscorum, gentis Gallicæ reliquias, uenit, ubi Lacui miscetur, qui Vros, Suizos, Syluanos ac Lucerinos, quatuor Syluæ ciuitates (nam ita appellant hodie) alluit. Porrò deinde Tuginis amnibus susceptis Bremgarten ac Mellingen (oppida sunt Ditionis Helueticæ) lapsus infra Brugas Arolæ commiscetur. Denique Arola ipse ex iisdem summis Alpibus ortus in Septentrionem uersus, paulò plus tamen

Vrsa fl.

Arola fl.

quàm

quàm Vrsa ad occasum primum inclinãs: per lacum Thunensem Bernam lapsus, & ipsam amplißimam Heluetiorum urbem ambit: dein paulò infra Bernam alterum accipit flumen Sanam è ualle eiusdem nominis altißimis saeptam montibus, ac Nicolai winman docti nostra aetate uiri patriam delapsum, quòd Friburgum nobilem illam urbem ambit, ut Arola Bernam. Ibi in ortum ambo cõuersa flumina sub Arolae nomine Salodorum perueniunt. Et hoc quoq; oppidum antiquißimum est non modo Heluetiae, sed uniuersae Celticae. Deinde per terram nobilißimã ab ipso Arola denominatam, receptis Vrsa ac Limago, Rhenum infra Clingnow (oppidum est episcopi Constantiensis) ingrediuntur. Confluentis nomen adhuc loco manet, sed non incorruptum, Coboletz enim uocat Heluetiorum lingua: miserrimus hodie est uiculus. Nomen à Romanis loco est inditum, cùm ibi aduersus Hercinios excubarent. Nec procul inde abest Rauracorum oppidum waltzhuot, quod nomen significat syluae custodiam, Rauracorum'ne aduersus Romanos munimentum, an aduersus Germanos, incertum. Ad Confluentem igitur illum tria Heluetiorum flumina Limagus, Vrsa, ac Arola in Rhenum exonerantur. Vr autem paulò superius, infra maiorem tamen Rheni cataracten, qui sub Schaffhusia est, Rhenum influit. Haec igitur quatuor flumina, quatuor Heluetiorum pagi creduntur. Hunc locum haud scio an quisquam ante me expli cuerit, cùm ego doctißimos meae aetatis homines ea de re saepius interrogauerim: Sed quale inde responsum tulerim, non est opus hic referre.

Salodorum opp.

Qui bello Casſiano dux Heluetiorum fuerat.

Nota bellum à uictis more Romanorum uocari.

Inter

Interim quotidie Cæsar.

Digreßio est paruula ab historia Heluetiorum de dolis Dumnorigis principis Heduorum, qui cum Romanis militabat, sed Heluetijs fauebat.

Propter liberalitatem.

Videtur liberalitatem pro largitione accepisse: cùm liberalitas in bonam, largitio in malam accipiatur partem.

Portoria.

Portorium est merces, quæ portitoribus datur, ait Nonius Marcellus. Portitor autem qui uectigal portus conduxit, quod Portorium uocatur.

Quod Diuitiaci fratris summum.

Quid amicis debeamus, eximium fuerit hoc exemplum.

Et quotidianis interpretibus.

Vide hunc locum, ubi Cæsar per interpretes cum Gallis locutus est.

Et res per fugitiuos L. Aemilij Decurionis.

Vide Laurentium Vallam lib. VI. cap. XXXII. Quid Decurio.

Ita, uti supra se.

Sex legiones Cæsar habebat, sed cum quatuor dũtaxat more Romanorum prælium commisit. Erat enim consularis exercitus IIII. legionum, autore Polybio.

Milites è loco superiori pilis misis.

Pilum Romanum, hasta erat quinq; pedum, sed ferrum eius sesquipedem habebat. Totius itaque Pili longitudo erat sex pedum ac semis.

Mazaras ac tragulas.

Mazacis apud Hesichium est hasta Persica, genus teli, cu

li, cuius formam non exprimunt autores. Tragula uerò, ut ait Festus Pomp. genus teli, dicta, quòd scuto infixa trahatur.

In fines Lingonum.

Apud Lingones, ait Cæsar libro IIII. oritur Mosa fluuius, unde nõ est difficile coniecturare de eis: sunt enim noti.

Verbigenus.

Per pagum fluminis tractum, & secundum eum hominum habitationes intelligi, superius declaratum est. Atqui tractibus hisce (ut ita loquamur) non sunt eadem quæ fluminibus nomina, cùm Limagi accolæ Tigurini dicantur. Et hic Verbigenus pagus nullius fluminis nomen est, sed tractus haud dubiè, at cuius nam fluuij inter treis reliquos, id demum difficultatem nobis ingerit. Codices uetustiores non Verbigenus, sed Vrbigenus habebant. Vnde duæ coniecturæ diuersæ doctioribus ortæ sunt. Alteri putant ad Arolam habitationem Vrbigenum pagum dici ab Orba, hodie adhuc peruetusto oppidulo Ditionis Bernatium ac Friburgẽsium, ad quem sanè ut proximum domicilium, sex hominum milia eius pagi contenderint, cùm Cæsar existimarit eos ad Germaniam tendere. Alteri per Vrbigenum pagum, Durgeam hodie dictam terram designari putant, ab Vr flumine, maximè quòd Germanorum Rheniq; hic fiat mentio, cui Rheno flumini Durgeani sunt uicini. Lectori integrum sit iudicium. Reliquorum duorum pagorum siue tractuum nomina nusquam, quod sciam, inueniuntur. Itaque eum, qui ad Vrsam est, tractum cogitandum quo pacto appellemus. Taurifcum'ne, à Taurifcæ gentis reliquijs, qui hodie sint Vri? Atqui illi posterioribus seculis has sedes occupasse uid

ſe uidentur, ut ab illis non potuerit tempore Cæſaris eſſe denominatio. An potius Tuginum? cùm Tuginorum Strabo & 4. & 7. libris magnificè meminerit, & locus Tugium ſanè uidetur antiquißimus. Eum autem qui ad Arolam eſt, quidam Iuraßium, quidam Antuatiũ nominãdum cenſent: fortaßis & Auenticenſis nominari potuit.

Heluetios, Tulingos.

Mirum uerò quid cum Rauracis actum ſit: nam horum hic non meminit. Valde ſuſpicor incuria librariorum omiſſum nomen, & eos quoque iuſſos redire in patriam, ut Heluetios, Tulingos, ac Lacobrigos, quibus erant uicini.

In caſtris Heluetiorum.

Tabulæ hoc loco intelligũtur militares iudices, nempe in quibus duces militum nomina perſcripta habẽt. Vulgus uocat Regiſtra. Literis autẽ Græcis, nõ lingua Græca con fectæ erãt. Lingua enim Gallica, qua hodie Heluetij utuntur, non minus Græcis literis, quàm Latinis ſcribi poteſt.

Repertus eſt numerus.

Numerus hoſtium à Cæſare uictorum ita ponitur: primùm enim cuiuſque populi capita numerantur: deinde ex his omnibus qui arma ferre poſſent, adijciuntur. Poſtremò ſumma ponitur omnium capitum, in qua ſumma ſunt etiam iſta nonaginta duo millia, eorum qui arma ferre potuerunt, comprehenſa.

Totius ferè Galliæ.

De Gallis, hoc eſt, Celtis toto hoc libro deinceps loquitur.

Horum primo circiter.

Aruernos Ptolemæus ad fontes Ligeris amnis ponit: hodie ea regio nomen tenet. Fuerunt enim Hedui à Sequa

nis Aruernisq́; duobus locis clausi. Porrò Sequani, cùm ad Rhenum usq́; extenderentur, perfacilè habebant Germanos in auxiliū uocare. Quàm bellè uerò eiusmodi res illis cesserit, sequentia Diuitiaci *uerba declarant.*

Sed peius.

Vide an eam partem terræ putet, quæ hodie adhuc nomen tenet Sunggeuw, & superior Elsatia: uicini enim sunt Rheno & Germanis.

Harudum.

Harudes qui sint ex Germanis, non satis certò constat, quidam eos ex Eremo Heluetiorum, quod caput Herciniæ syluæ quondam erat (nunc uulgò Schwartzwald nominatur) fuisse contendūt. Porrò ea sylua trāsrhenana fuit, autore Ptolemæo. Adijcitq́; Cor. Tacitus, eam quondam ad Mœnum usq́; amnem, suo imperio tenuisse Heluetios. Ptolemæus autem Charudes in Cimbrica ponit Chersoneso, unde in militiam longinquam accersiti uidentur, ut ferè Germanorum est militia.

Amagetobriæ.

Amagetobria, quod oppidum sit, ignoratur. Marlianus Magetobriam ponit, & Gallicè uocari ait Toaut. Quidam libri habent Admagetrobia.

Cimbri Teutoniq́;.

Cimbri populi in extremo angulo Germaniæ ad Septentrionem Chersonesum habent, hodie Daci, sed corruptè, uocantur. Nam Danos esse eos nominatos à rege Dano in chronicis eorū scriptū est. Regem habent proprium, cuius imperio parent Scandinauenses, Noruegia, pars Gothiæ, & multæ præclaræ alioquin insulæ. Vide de Cimbris Strab. lib. 7. multis uerbis differentē. Teutones Ptolemæus non longè ab Albi fluuio inter Pharodinos & Sue-

uos

uos ponit. Tacitus à Tuiscone rege nomen habere putat, & alludit uulgaris linguæ denominatio. Vicus hodie est è regione urbis Agrippinæ trans Rhenum, nomen eius regis obtinens, ut putant. Neq; Teutones & Germani ijdem sunt, sicut neq; Alemanni & Germani.

Treuiri autem pagos.

Treuiri ad Mosellam fluuium ciuitatem habent, quam aiũt ab Abrahæ filijs ædificatam, hodie episcopatus est, ex septem Romani imperij unius electoris. Locus præterea cum nomine multas antiquitates ostendit.

Pagos centum Sueuorum.

Sueuos Ptolemæus ad Albim fluuium ponit, qui tamen olim maximam partem Germaniæ occuparunt, latißimeq; protendebantur. Quippe quorum erant centum pagi. Deinde mutatis sedibus ad caput Danubij, & Herciniæ syluæ consederunt, Rhætiæq; non illius ueteris, sed Romanæ prouinciæ inter Danubium ac Rhenum, aliquam partem adhuc hodie poßidẽt. De his Cæsar lib. quarto copiosißimè: ubi & nos multa alia.

Vesontionem.

Vesontionem oppidum Sequanorum Ptolemæus nominat Visontium, & uulgus hodie Bisontium, fluuius qui oppidum propemodum circundat, à Ptolemæo Dubis nominatur: Cæsar Alduabin aut Alduasdubim (nam codices mirè uariant) appellat. Cæterùm qui fuerint Ernesti regis fines, nusquam nobis expreßit Cæsar. At ego puto eum ad Herciniam Brisgoiæ terræ fuisse dominum, aut non longè ab ea.

Factum etiam nuper in Italia.

Videtur de Sparthaco loqui gladiatore: quanquam nihil certi affirmamus.

Ernestum cum multis.

Loquitur de pugna Amagetobriæ facta: de qua paulò superius mentionem fecit.

Frumentum Sequanos, Leucos, Lingonas subministrare.

Leuci populi sunt ad Mosellam, nec ita longe à fontibus eius. Hodie episcopalis urbs est eorum Tullium *in* Lothoringia: *ut rectè annotauit Marlianus.*

Sibiq; eam prætoriam cohortem futuram.

Prætoria cohors est dicta, quòd à prætore non discedebat. Scipio enim Africanus primus fortissimum quenque delegit, qui ab eo in bello non discederent, & cætero munere militiæ uacarent, & sexquiplex stipendium acciperent. Festus Pomp.

Heduos Romanis auxilium tulisse.

Argutum argumentum est, qua Cæsarem uanitatis arguit. Quippe Hedui Romanis non fuère auxilio contra Allobrogas, nec contrà Romani *Heduis, cùm aduersus Ernestum pugnarent.*

Et Rutenos.

Rutenos Ptolemæus *inter Aquitanos ponit, quanquàm ex uerbis Cæsaris Aruernis propinqui uidetur. Et quanquàm Cæsar hic ait non redactos in prouinciam, tamen postea sæpe leguntur prouinciales. Quidam etiam duplices faciunt* Rutenos, Prouinciales, *& non prouinciales. Ciuitas eorum hodie* Rhodes *dicitur. Cæterùm* Q. Fabius Maximus *hic fuit* Cos. *cum* L. Opimio, *anno ab urbe condita* DC. XXXIII. *cùm hic annus sit* DC. XCVI. *ab urbe condita. Meminit* Florus *in* Epitome *lib.* LXI.

Omnes

Omnes Alarios.

Alarij milites sunt non satis solidi ac firmi, ideoq; à lateribus adhibebantur, tanquam alæ. Vnde & nomen inuenerunt.

Harudes.

Incerta distinctio est, incertaq; lectio. Nam si legas constiterunt, necesse est sequi nominatiuum: Sin constituerunt legas, accusatiuum: quanquam coniunctio, paribusq; interuallis, haud scio quàm aptè hæreat. Ideoq; locum corruptum opinor, nec facilè restitui posse, nisi uetusto aliquo exemplari adiuti fuerimus. Quidam suspicantur Harudes nominatiui esse casus (etenim illorum erat bellum) alios autem populos in accusatiuo construi ad uerbũ circundederunt, quod nescio quàm probem.

Marcomannos.

Marcomannos Ptolemæus apud Gabritam Germaniæ syluam ponit ultra Danubium, ac è regione Pannoniæ superioris. Satis constat eos esse Morauienses. Nam & Germanica uox alludit Marrhenlandt, à marcha, hoc est, termino.

Gabrita Germaniæ sylua.

Tribotes.

Triboccos Ptolemæus locat rectà sub Rauracis ad Rhenum. Strabo libr. 4. Tribocchos uocat. idq; rectius. Nam à tribus fagis nomen habent, Tribuocchen. Plinius libro quarto, cap. 17. uocat Tribocos. & uerisimile est Brisacum designari. Nam & constans fama est oppidum illud in Gallia olim situm fuisse, quod nunc in Germania est, mutato Rheni alueo.

Vangiones.

Vangiones Ptolemæus sub Triboccis, & Nemetes sub Vangionibus ponit. Quod si illic uerè legitur, non erunt

Nemetes Spirenses, neq; Vangiones Vormacienses. Spira quippe supra Vormatiam est. Sed in his neq; oportet in omnibus codici accedere Ptolemæi, qui in particularibus, ut ita dicam, locis sæpe exorbitat: neq; communibus literatorum coniecturis credere, qui sæpe prisca temere nouis comparant.

Sedusios.

Sedusij non sunt Seduni, sed Germani, ut testatur Plinius libro 4. cap. 17. Et quamuis Tribocci, Vangiones, & Nemetes in Gallico littore sedes habeant, tamen aut origine, aut uicinitate, aut lingua Germani uideri poterant: Ideoq; Ernesti regis partes secuti. Andreas Althamer insignis nostra ætate antiquitatis indagator, Sebusios legendum putat.

Quos Vbij, qui proximi.

Vbij populi transrhenani, & apud Tacitum, & C. Cæsarem, hodie eorum creditur urbs Agrippina Colonia, quæ olim transrhenana fuisse dicitur, ut testantur illorum chronica. Cuius rei hodie multa sunt indicia. Quippe apud Diui Pãthaleonis ac undecim millium uirginum templa planè ueteris aluei uestigia uidentur. Sed postea Gallicæ terræ facta, Diuitense munimentũ habuit, quod hodie Tuitium uocant.

Ad conuentus agendos.

Conuentus quatuor modis intelligitur. Vno, cùm quemlibet hominem ab aliquo conuentum esse dicimus. Altero, cùm significatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in unum locum. Tertio, cùm à magistratibus iudicij causa populus congregatur. Quarto, cùm aliquem in locum frequentia hominum supplicationis aut gratulationis causa colligitur. Hæc Festus Pomp.

IN

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM de bello Gallico librum II. Glareani annotationes.



N hoc secundo libro habentur quæ Cæsar bella gesserit in Belgis, tertia Galliæ parte: ac primò de origine Belgarum disserit. Deinde, ut cum uniuersis congressus sit ac uicerit: postea in Neruijs egregia illa pugna describitur: Aduaticorum item expugnatio, & perditio. Deniq; ciuitatum Armoricarum, quæ hodie Britanniæ nomen obtinent, deditio.

Cùm esset Cæsar.

Secundus annus belli Gallici Coss. P. Cor. Lentulo, & Q. Metello nepote, anno ab urbe condita DC. XCVII.

Calecos X. millia.

In hac Belgarum descriptione ferme populorum nomina hodie constant uetere appellatione, quanquam corrupta siue apocopata, de quibus Marlianus rectè sentit. Quidam autem Caletos legunt per t in ultima syllaba. Quidam etiam aliqua horum populorum nomina inclinant tertia decli. quæ alij secunda. Non est autem dubium quin Romani Gallica nomina omnia corruperint, sicut contrà nostra ætas Romanis sua deprauat.

Loco pro castris.

Videtur legendum esse, loco opportuno atque idoneo capto, alioqui nullus uidetur sensus. Est autem Topographia, hoc est, loci descriptio pro instruenda acie elegantißimè posita.

Sectionem eius oppidi uniuersam.

Sector est aestimator redemptor'que bonorum damnati atque proscripti. Ascon. Paedianus. Res autem ipsa sectio dicitur.

Ad Venetos, Vnellos, Osismos.

Venetos Ptolemaeus maritimos facit in Lugdunensi Gallia, à quibus putat Strabo libro quarto Venetos in Italia nomen suum habere: quod uerisimilius est, quàm quod Liuius, perpetuus Gallici nominis hostis fabulatur, ab Antenore proditore urbis Troiae originem traxisse Paduanos, ab Heneto Paphlagonum duce Venetos. Osismios Ptolemaeus uocat, quos Caesar Osismos, quanquam hoc nomen mirè uariatum inuenitur. Vnelli praeterea ad mare ex aduerso Britanniae positi sunt. Caeterum qui hic enumerantur populi, hodie Britanniae nomen habent. Hoc enim nomen in Continentem migrauit, cùm prius Insulae esset. Nunc uerò Britonibus eiectis Anglia recēs nomen est insulae, quanquam eius Septentrionalem partem tenent Scoti. Mansit igitur nomen Britonum in Gallia. Porrò Carnutes & Rhedones populi inter Ligerim & Sequanam amnes sunt, eodem autore Ptolemaeo: & non longe ab eis Andes, ubi in Hybernis fuit exercitus Caesaris. Aulertij autem hodie Normandiae sunt populi: de quibus postea plura.

ANNOT. IN LIB. II. FINIS.

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM de bello Gallico librum III. Glareani annotationes.



ERTIVS *commentariorum liber, tertij anni huius belli historiam complectitur, ab urbe condita, anno* DC. XCVIII. *Coß. Cn. Lētulo Marcellino, L. Martio Philippo. Insunt autem quatuor bella. Primū Serg. Galbæ aduersus Sedunos, Veragros, & Antuates. Secundum ipsius Cæsaris ac Bruti in Venetis. Tertium Q. Titurij Sabini in Vnellis. Quartum P. Craßi in Aquitanis. Adiungitur his expeditio Cæsaris in Morinos ac Menapios: ubi nihil dignum memoria actum est.*

Sedunosq; misit.

Rectißimo ordine Cæsar hosce nominauit populos: sunt enim ex Heduis ad summas Alpes eunti, primi Antuates, medij Veragri, ultimi Seduni: sed non est tamen eadem regionis conditio, optimam Antuates, mediocrem Veragri, asperam sed multò longiorem Seduni tenēt, qui quidem Seduni à summis Alpibus initio sumpto, atq; adeò à fontibus Rhodani secūdum ipsum flumen uallem habent extentam c. *millia passuum. Homines liberi, & quos Romani nunquam cogere potuerint, ut ipsorum discerent linguam: quod signum est uel nihil ibi unquam, uel paruo admodum tempore potuisse Romanos. Habent itaque adhuc antiquam linguam Galliæ, qua etiamnum Heluetij utuntur. Rhodanus sanè inundatione frequenti multa illis adfert incommoda, nec minus ingentes illi torrentes, qui tantum saxorum, ut monteis æquare queant, ingerunt.*

Ipsi hodie pristina retenta uirtute, Veragris, qui Romana utuntur lingua, dominantur, ac in Prouinciam redegere, parte etiam Antuatium occupata. Sedunum præcipuum eorum oppidum est, in quo Episcopum constituunt, qui regioni & ut princeps, & ut Ecclesiasticus præsul imperat, liberis tamen, non seruis: nihil enim publicè agit absq; omnium ciuium eius regionis consensu. Heluetijs sunt confœderati, ut Rhæti, maximè quatuor partibus Luceriæ, Vriæ, Suiziæ, ac Syluaniæ, quibus cum ueterem ac maiorum suorum fidem nostra ætate egregiè defendērũt. Cæterùm Octodorus in Veragris uicus hodie Martinach dicitur, flumini adiacet quod ex Pœnino monte (maior S. Bernardi uocatur) Septentrionem uersus fluens, Rhodano commiscetur. Agaunum autem locus est, qui hodie S. Mauricij dicitur, ad Rhodanũ amnem, in ipsis etiã Veragris. Antuates autẽ inter Veragros ac Allobrogas medij sunt, sed magis à latere lacus Lemanni, quà ad Heluetios pertinet. Hæc ferè ex D. Aegidij Tschudi ciuis nostri Rhetícæ ueteris descriptione. Antuatibus nostra ætate præfuit generosus Baro, Lulini dominus, Aymo à Gebennis cum filijs, Georgio, Guidone, ac Prospero. Porrò de summis Alpibus, qui Pœninas esse Alpes astruũt ad Octodorum, egregiè decipiuntur. Nam Cæsar hoc loco Seduno rum, Veragrorum atq; Antuatium longitudinem exprimere uolẽs, ait eos à finibus Allobrogũ & lacu Lemanno & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinere, qua descriptione nihil luculentius dici potest. Cæterùm ubi potius summas Alpes dixerimus, quàm ubi in omneis mundi plagas flumina eximia fluunt ac originem habent? Sunt autem hac Alpiũ parte septem hæc, Ticinus, qui ad Meridiem, Tosa ac Madia ad eundẽ. Rhodanus ad Occasum,

Arola

Arola ac Vrſa ad Septentrionem, Rhenus ad Ortum duobus fontibus, ut poſtea dicemus libro ſequenti.

Conciſa æſtuarijs.

Aeſtuaria loca ſunt marinis aquis referta.

Socios ſibi ad id bellum.

Qui hoc in loco numerantur populi, partim ſunt Celtæ, ciuitatum maximè Armoricarum, hodie Britanniæ ducatus, partim ſunt Belgæ, hodie Normaniæ Comitatus. Morini tamen & Menapij remotiores.

Quas ex Pictonibus & Santonis.

Santonibus puto legendum. Nam libro primo tertia utitur declinatione. Iter (inquit) in Santonum fines facere. Rurſus de eiſdem, Dum omnibus fortunis ſociorum conſumptis in Santones Heluetij peruenirent. Niſi quis putet Cæſarem eo nomine utraq; uſum declinatione: ſicut Mediomatricum nomine, libro 4. ubi de Rheni fluxu, tertia. At lib. 7. ubi de Gallorum copijs, ſecunda utitur. Codicum fidem ubiq; in dubium adducere, nimium ſolenne eſt. Sed iudicet Lector.

Carinæ aliquantò planiores.

Carina infima nauis pars eſt.

Tranſtra ex pedalibus in altitudinem.

Tranſtra & tabulæ nauium dicuntur: & tigna, quæ pro pariete in parietem porriguntur: autore Feſto.

Pelles pro uelis, alutæq; tenuiter.

Pellis poſtquam eſt concinnata ad calceos, & cætera opera facienda, aluta dicitur. Varro.

His cum fines, qui antennas.

Antennæ ſunt ligna per tranſuerſum in malo poſita, in qui

in quibus uelum alligatur.

Tanta subitò malacia.

Malacia est maris quies, cùm fluctus omnino quiescunt. Suidas ῥαθυμίαν exponit.

Atq; his paucis diebus Aulerci Eburonices.

Ptolemæus triplices ponit Aulercos in ipsa adeò Lugdunensi Gallia, quæ inter Sequanam ac Ligerim. Primos Diabolitas aut Diaulitas, ut alij habent codices, quos Cæsar paulò antè in hoc libro Diablintres uocasse uidetur. Hic proximi sunt Venetis. Alteros Cœnomannos, Andibus ad Ortum. Tertios Eburaicos à Ligeri ad Sequanam protensos, quos hîc Cæsar Eburonices uocat. Vnus igitur hic populus Aulerci Eburonices, non duo. Aulerci Gallica lingua uidentur dici Owlercher: & Diaulitæ die ow luot. Cœnomanni uerò Kuenmaenner, quos Græcè Thrasyandros dicere possis.

Sontiates magnis copijs.

Sontiates populi Aquitaniæ, quos Plin. lib.4. cap.19. Sotiates uocat, ubi de Auscis.

Alia ex parte oppidi Adcantuannus.

Hic suspensus est sermo per longius Hyperbaton, sed ea tamen uerba postea repetit. Exemplum simile est Aegloga 8. Vergilij ab initio: Pastorum Musam Damonis & Alphesibæi.

Crassus in fines Vocontiorum.

Vocates, uel, ut alij uocant, Vocatij, populus Aquitaniæ, sicut & Tarusates, uicini Sontiatibus, qui non longè à Tolosa & Narbone absunt. Vocontij uerò Galliæ Prouinciæ, proximi Allobrogibus, ut ex libro primo patet.

Hic igitur legendum est, aut Vocatiorum, aut Vocatium, non Vocontiorum.

Quæ ex Aquitania, Cantabrisq́.

Cantabri sunt populi Hispaniæ ad Septentrionem atq; Oceanum Britannicū Gallicumq́; spectantes: qui & mari & terra facilè in auxilium Aquitanis uenire possunt. Tarbelos porrò Ptolemæus Aquitaniæ populos itidem ad mare collocauit. Bigerrones, non lōgè absunt à Tursa in Vasconia, tum Preciani, Vocates (à quibus putant Vascones dictos & Vasconiā) Tarusates (Tursani hodie) Flustates (quorū et hodie nomē manet) Garites, his finitimi fuerūt, omnes hodie sub nomine Vasconiæ. Auscorum meminit Mela & Ptole. hodie nomē quoq; manet. Cæterū Garūni qui esse possunt alij, quàm qui Garumnam flumen circumhabitant? Sibuzates uerò & Cocosates qui hodie sint, parum constat: certum tamen est Aquitanos esse.

Morini Menapijq́ supererant.

Morinos & Menapios Cæsar hoc loco coniūxit, quasi uicini sint hi populi, rursus libro sequente, ubi iturus in Britanniam, Q. Titurium & L. Aurunculeium in Morinos atq; Menapios misit. Ad finem autem eiusdem libri eos ex Menapijs uenisse ait, cùm ipse Morinos domuerit per T. Labienum illuc missum. Verisimile est aut latum habuisse imperium uel Morinos uel Menapios, aut hic ineptè librariorū errore coniunctos, uel alium quempiam populum alterutrius loco suppositum, quod equidem Lectori discutiendum relinquo.

ANNOT. IN LIB. III. FINIS.

IN

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM

de bello Gallico librum IIII. Glareani annotationes.



VNT *in hoc quarto libro hæc ordine: Bellum contra Vsipetes & Tenchtheros Germanos, qui à Sueuis pulsi, in Gallia armis sedes sibi quæsicrant: Vbi obiter Germanorum mores describuntur. Deinde transitus exercitus Cæsariani per Rhenum in Germaniam: Vbi difficilima pontis descriptio habetur. Vltimò nauigatio in Britaniam insulam, quæ hodie Anglia dicitur, & reditus mediocriter felix.*

Vsipetes Germani & item Tenchtheri.

Vsipetes & Tenchtheri, quas olim habuerint sedes apud Germanos, apud plerosq; dubium. Althamerus tamen insignis nostra ætate rerum Germanicarum indagator, Vsipetes ad Rhenum fuisse putat, maximè in eo tractu, ubi nunc Franci ac Hessi colunt, nempe à Franciuado nobili Emporio, Mœni ostio, ac Occidentalem uulgò uocatam Syluam westerwaldt, & Confluentes usq;. In qua Plaga Ringoia est infra Maguntiacum ad dextram Rheni ripam. Tenchtheros uerò infra illos ad Vbios usq; eadem Rheni ripa collocatos asserit, Hessi hodie eas regiones tenent. Hæc ex illo. Tacitus hosce duos populos ait proximos Cattis colere Rhenum, certum iam alueo, quiq; terminus esse sufficiat. Cæterùm ipse Vsipios appellasse uidetur secunda declinatione. Ptolemæus Visspios, Tenchtheros uerò Tingeros. τιγγέρους *enim Græcus habet codex.*

dex.Hoc autem lectorem meritò moretur, si Vsipetes & Tenchtheri Rhenani fuerunt, ut ex Tacito ac Ptolemæo colligitur, quo nam pacto triennium uagati, ut hic ait Cæsar, Rhenum peruenerint, qua regione (nam ita legendum puto, non, quas regiones, ut etiam ipsius trãsitus locus describatur) Menapij incolebant. quod utiq; Lectori cogitandum relinquo. Nisi fortè Cæsaris tempore alias quàm Cornelij ac Ptolemæi habuerint sedes. Sed hæc de his. Sueuos autẽ Ptolemæus triplices facit, Langobardos Australiores Sycambris à parte Rheni (quanquam eo in loco Oquebos ineptè alij legunt, Bilibaldus Pyrckhaymer eximius rerũ antiquarũ, dum uiueret, scrutator ac iudex, & nobis amicus, Silebos traduxit. at miror Ptolemæi mentem id loci non exactius animaduersam). Alteros Angelos magis Oriẽtales Lãgobardis, & in Septentrionẽ ad medium Albis extentos. Tertios Semnones à medio Albi Oriẽtem uersus ad Sueuum usq; fluuium. Quo sanè ex situ quàm latè olim patuerit Sueuorũ natio, satis liquet. Ptolemæus inter Germanos, quos Rheno propinquos facit, & Sueuos Langobardos ponit. Postea uerò cùm Germanos Mediterraneos numeraret, qui ipsorum lingua Hertuoner nominantur (Plinius corruptè aliquantò Hernuones uocat): ibi uerò treis ingenteis commemorat populos Sueuos Angelos Sueuos Semnonas & Buguntas. Verba ipsius Græca subiungam: Τῶν δὲ ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν, μέγιστα μέν ἐστι τό, τε τῶν Συήβων τῶν Ἀγγειλῶν. οἱ εἰσὶν ἀναταλικώτεροι, τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους μέχρι τῶν μέσον τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. Καὶ τὸ τῶν Συήβων τῶν Σεμνόνων, οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸν Ἄλβιν ἀπὸ τοῦ εἰρημένου μέρους πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ. Καὶ τὸ τῶν Βουγούντων

τὰ

τὰ ἐφεξῆς, καὶ μέχρι τοῦ οὐιστούλα κατεχόντων. *Quæ uerba ita uertenda erant, Interiores autem & mediterraneæ gẽtes maximæ ſunt, tum Sueui Angeli, qui Langobardis magis Orientales ſunt, in Septentrionem protenſi, ad mediũ uſq; Albis fluuij. Tum Sueui Semnones, qui habitant poſt Albim à prædicta parte, ad ortum ad Sueuum uſq; fluuium. Deniq; Buguntæ, qui reliqua deinde ſequentia, ad Viſtulam uſq; flumen tenẽt. Buguntas puto à Ptolemæo dictos, quos poſtera ætas Burgundos uocauit. Noſtra ætate Sueuorum natio de uetere ſede nihil poßidet. Nam hæ gẽtes, ubi illi olim ſederunt, ne nomen quidem Sueuorum ferant, ſi quis forte Sueuos appellarit.*

Hi centum pagos habere dicuntur.

Centum horum pagorum lib.I. antè mentio facta eſt. Sed pagũ haud dubiè alia ſignificatione dixit, quàm cùm de Heluetijs loqueretur. Ibi enim pagus ut minimum XX. millia hominum continebat: hic uerò pro ditiuncula binorum aut ternûm millium uirorum accipitur, quemadmodum poſtea cùm de Morinis in hoc lib. loquitur: Reliquũ, inquit, exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Auruncuteio Cottæ legatis in Menapios, atq; in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non uenerant, ducẽdum dedit. Verùm hoc ſciendum, quemadmodum omiſſa de Vſipetibus ac Tenchtheris cœpta narratione ad Sueuos Cæſar diuertit, ita mox relicta de Sueuorũ centum pagis cœpta hiſtoria ad omnium Germanorum mores enarrandos ſtatim ſermonem conuertit. Quod ex his manifeſtum eſt. Nam quæ hic de equeſtribus prælijs ſcribit, mox in Vſipetũ ac Tenchtherorũ pugna eadem commouerat. Item, quæ de priuato nullo agro, de uictu ex lacte, de corporum nuditate, eadẽ omnia ſunt lib. VI. de Germanis. Deniq; cùm

cùm de iumentis hic loquitur, quibus maximè Galli delectentur, quæq; impenso parent pretio, continuò non Sueuos, sed Germanos subnectit: Germani (inquiens) importatis non utuntur, &c. Atqui Cæsar ipse, ut hoc loco & lib. VI. sibi constet, uix equidem expedio. Hic enim per millenûm uirorum apud Sueuos cõmutationem neq; belli, neq; agriculturæ rationem intermitti scribit. In sexto uerò Germani, inquit, agriculturæ non student. Rursus hoc in loco, Neque longius, inquit, anno remanere uno in loco incolendi causa licet. Paulò uerò pòst, in hoc adeò libro, Sueuos oppida habere commemorat, de quibus iußi sint, mißis nuntijs, post habitum concilium, demigrare. Ad quid autem oppida habent, si non liceat longius anno remanere uno in loco incolendi causa? Sed habent hercules, habent inquam historici Romani ubi haud dubiè negligentiæ accusari queant. Quidam nostra ætate de Sueuis sermonem ingreßi, ita latos eorum faciunt fines, ut totam ferè Germaniam occupent. Vnde planè euenisse credo, cùm Germanum dicere uellent, Sueuum dicerent. Quæ consuetudo etiamnum apud Heluetios, unicas ueteris Galliæ reliquias, manet.

Et in fines Eburonum & Condrusorum.

Condrusorum & Eburonum suprà etiam meminit lib. II. ubi à Germanis originem eos ducere dixit. Quidam Eburones hodie putant Leodienses esse, Condrusos uerò Aquenses, unius diei ab Agrippina itinere.

Mosa profluit ex monte Vogeso.

Mosam fluuium Cæsar luculenter describit, seruat autem etiamnum nomen, sed pars Rheni quæ ipsum excipit,

 hodie

hodie Valis dicitur, allusione ad Cæsaris uocem, qui Vacalon appellat, quanquam uetustiores codices Vualin habent. Vosegus autem mons, ab alijs Vogesus, latè patet. Separat enim Burgundos hodie & Lotharingos, deinde Elsatiam ab eisdem Lotharingis: meminit eius Lucanus in primo Pharsaliæ:

Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno,
Castraq́; quæ Vogesi curuam super ardua ripam
Pugnaces pictis cohibebant Lingones armis.

Quæ carmina, ut mendosa, Antonius Sabellicus aliter legit, maximè duo sequentia.

Castraq́; Vosegi curuam super ardua rupem
Pugnaces pictis cohibentia Lingonas armis.

Vnde de huius nominis syllabis quantæ sint, nihil definire quimus: quando in uulgata lectione priores utraque correptæ, in Sabellici productæ legantur. Quanquam si uulgata lectio uera esset, Vosegus siue Vogesus flumen potius quàm mons uideri poterat. Quare hoc Lectori neutiquam negligendum: nos certè nullum alium autorem habemus, quantum equidem meminisse possum, ex quo certiora adferremus.

Rhenus autem oritur ex Lepontijs.

Neminem ducat admiratio, si ueteres Geographi, quando omnia, uel hostilia, uel inaccessa, incognita'ue erant, de Rheni ortu tractuq́; adeò exiguam nobis aperuerunt notitiam, quãdo nostra hac ætate, cum omnia peccata, omnia lustrata sint, quidam ex professo de fluuiorum tractu scribere aggreßi, nobis & Rhenum & Danubium duo maxima celeberrimaq́; Europæ flumina, non satis luculenter, imò ualde accisè descripserunt. Inter ueteres tamen

ſcriptores, Latini, quorum imperium ad utrunq; flumen finiebatur, multò magis quàm Græci mihi uiſi ſunt negligentes. Nam Strabo atque Ptolemæus, Dij boni, quàm multis ſtudijs, diligentia, ac ſedula cura præcurrunt Plinium, Tacitumq́;, utrunque rei ſcribendæ oculatum (ſi Dijs placet) teſtem. Plinius libro III. cap. XX. Sarunetes ortum Rheni accolunt, inquit. Item libro IIII. capite XV. oſtiorum Rheni meminit, originis nihil. Tacitus in Germaniæ deſcriptione, Rhenus, inquit, Rhæticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti uertice ortus modico flexu in Occidentem uerſus, Septētrionali Oceano miſcetur. Hæc ille adeò breuiter de Rheno. De Danubio non minus conciſus eſt. Sed cùm de modico Rheni in Occidentem flexu mentionem faciat, ut quid non & de eius modico in Orientem flexu aliquid commemorat? Nulla hercle cauſa dari poteſt, niſi quia non norat, alioqui neutiquam taciturus. Luculentius aliquantò Pomponius Mela, quem uetuſtiorem aliquantò utroq; exiſtimo, utpote ſub Claudio Imperatore, ut quidam non imperitè ex eo ipſo colligunt. Rhenus (inquit lib. III.) ab Alpibus decidens propè à capite duos efficit lacus, Venetum & Acronium: Mox diu ſolidus & certo alueo lapſus, haud procul à mari huc & illuc diſpergitur. Hæc ille. At longè clarius Strabo, autor Græcus hæc lib. IIII. ac VII. diſſerit. Vbi etiam populos, lacus, accolas, item longitudinis latitudinisq́; terminos commemorare non eſt grauatus. Sed operæpretium uidetur, quādo propè ad caput eius flu. nati ſumus, ac toties ipſum totum penè flumē nauigauimus, ut certiora de hoc, ſed maximè quod ad caput attinet, ex certa ac indubitata deſcriptione D. Aegidij Tſchudi tradamus. Meminiſſe autem oportet lectorem ſummas Alpes eſſe, qui hodie mons

Sancti Gotthardi dicitur, ob causam mox de Lepōtijs explicandā: Cui Adulas mons ab ortu connectitur, continēti quidem iugo, ut summarum Alpium uelut brachium, aut mauis cornu, dici queat. Rhenus igitur initio ex his Alpibus sumpto, ab Orientali quidem earum parte, ubi Adulæ monti coniunguntur, populiq; Lepontij habitant, duobus nascitur fontibus, unius, ut minimum, diei itinere, propter mōtium iuga, distantibus. Altero magis Occiduo, magisq; Septētrionali, haud ita longè à Ticini fontibus, qui paulò Occidentaliores sunt. Ad eum Aetuatij propè (hodie Tauetsch) pertingunt. Per quorum uallem rectà ad Ortum, non ad Septentrionem, ut falsò ueteres credidere, currit. Hodie propriè Canini dicuntur à canis, siue Grisones, ut uulgus appellat. Oppidum Iliantum, nunc Ilantz, habent. Sub quo Glenner flu. ex ualle Lugnitia descēdens, ab hoc Rheni fonte à dextris suscipitur. Hic fons Anterior Rhenus uulgò nominatur. Altero magis Oriētali magisq; Australi ex Adula monte, è regione fluminis Muesæ, quod Misaucorum uallem abluit, & paulò supra Bellizonam Ticino coniungitur. Hic fons Posterior Rhenus ab accolis dicitur, sicut alter, Anterior. Labitur etiam rectà in Ortum ad insignem pagum Spelucam, deinde ad Schams, & ad Altam Rhætiam (ita nominant arcem in excelsissimo monte sitam) propè pagum Tuscanum, ubi fluuium Albellam, ab ortu contrario cursu lapsum, à dextris suscipit. Vallis insignis sub eo confluente est Tumiliasca. Hic ueræ Rhætiæ amœnissimus situs, hic innumera, ut nusquam aliâs uiderim, multitudo arcium fuit, quarum uestigia etiamnum uisuntur, plerasque uel bella, uel alius casus absumpsit. Hæc uitifera regio est. Hic prorsus in Septentrionem conuertitur curritq; Rhenus ad Rhætium arcem,

ubi

ubi Anteriorem Rhenum suscipit, qui cum eo in Ortum propè parallela decurrerat linea. Hic ambo iam unum flumen, Rhætorum Curiam petunt, & hic quoque sunt ueri Rhæti & Canini. Curia ipsa ad Plessuram flumen, elegans sanè oppidum est. Sub eo Rhenus tortuosior ingressus Cicercs pagum adit. Ibi ad x x. millia passuum rectà in Occasum tendit. Rhucantij (quorum Plinius meminit) uallem obtinent. Langarus est flumen, ex Rhæticone monte (cuius mentio est apud Melam) ortum, et per Rhæticam uallẽ delapsum, quod hoc loco à dextris Rhenus suscipit: mox Lupinum oppidum peruenit, Maij cãpum hodie uocant. Toto hoc tractu uitifera est regio. Hic Sarunetes (qui nominati sunt apud Plinium) à sinistris relinquit, elegantißimã sanè uallem, quæ lacum Riuarium attingit, uulgò Valense; nos superius alicubi etiam Vesenium nominauimus. Hic Rhenus inter duos monteis (Alberg & Schalberg uulgò uocantur) ad Estiones rectà in Septentrionẽ delabitur. Meminit Estionum diligenter lib. I I I I. Strabo. adhuc nomen retinent. Hinc ad locum Benedurum à dextris Campum S. Petri (Feldkilch nominãt) oppidum sanè elegans, aliquot millibus passuum distans, habet à sinistris Comitatum werdemberg, Claronensis Ditionis. Sub Beneduro à dextris suscipit fluuium illum, qui è Rheticone monte ortus, ac per uallem Drusianam (uulgò walgoew) lapsus oppidum Feldkilch alluit. Sub hoc confluente Ruguscos à sinistris habet (Rintal nunc nominant) Ditionis Helueticæ. Porrò & Estionum & Ruguscorum regio uitifera est. Hinc lacum Brigantinum, ut Plinius, ac Solinus, uel Acronium ut Mela, uel Constantiensem Potmicumq́; ut uulgus nostra ætate uocat, ingreditur. Circuitus eius Lacus à Strabone lib. V I I. supra C C C. stadia

proditur, longitudo circiter c c. latitudo dimidio minor. Nihil hoc Lacu elegantius. Ad caput eius Brigantum oppidum est. Vnde & nomen inuenit. Deinde à dextris, qua parte Vindelici, nunc Lintzgoewer, olim habitarunt, Lindauium est in insula oppidum, cui oppido parua alia adest insula etiamnum insulæ nomen retinens, qua uelut arce ad inuadendos Vindelicos commodißimè usus est in naualibus pugnis Tiberius, ut inquit Strabo eodem libro. non sanè illa, quæ in lacu inferiore Augiæ nomen apud quosdam habet uulgò Richenow, quasi diceres diuitem terram. quæ nonnunquam sicco adiri potest. Sunt alia item ab eodem latere oppida Langenarg, Buochhorn, Merspurg Præsulis Constantiensis domicilium, Vberlingen eximium oppidum, extremo eius lacus angulo. A' sinistris uerò & littore Heluetico, Arbor felix, Acronij cornu & Constantia. Hic Rhenus è superiore lacu inferiorem lacum ingreditur, quem Pomponio Venetum appellatum contendunt. Nostra ætas Cellensem ab Radolphi cella insigni oppidi, uocat. In hoc lacu qui quadruplo minor est superiore, Augia insula est, ut diximus. Oppidula alia sunt ab Heluetiorum parte, Steckborn ad Lacum, infra autem lacum & ad Rhenum iam prorsus in Occasum conuersum Stein, & Dieſſenhoffen, deinde Scaphusia à naualibus nomen habens, à dextris in Germanorum littore elegans oppidum, à quo Danubij fons, qui hodie creditus, uix x x. millibus passuum distat. Sub Scaphusia ad tria circiter millia passuum itinere pedestri, non autem secundum fluminis circuitionem, est maior Rheni Cataractes, hoc est, fluminis de alta rupe præcipitatio, cùm ingenti strepitu & stupenda aquarum ad scopulos collisione. Quem locum admodum miror, neque Plinio, neque Cornel. Tacito, qui

to, qui se Germaniam Galliamq; uidisse gloriantur, ne uno quidem uerbo nominatum. Eum nos in Panægyrico de Heluetijs, ubi Scaphusiæ laudes canimus, his uerbis obiter descripsimus:

Quam propius liquidi facies nitidißima Rheni
Alluit, hic rapidus refluente in gurgite uortex
Cernitur, Euripum referens, Scyllæq; uoracis
Latratus, hic unda alti de uertice montis
Lapsa ruit præceps, sterilemq; eructat arenam
In circum, sursumq; uolans portendere nubem,
Aut nebulæ speciem, & cœlum pulsasse uidetur.

Sub eo iam Cataracte in se ipse propemodum, ut de Meandro scriptores referunt, Rhenus redit, duobus in longum spatium gyris, ad tubæ ductilis formam spiras faciẽs. Quo in loco cœnobium, hodie Rinow, ubi olim magnum fuisse oppidum fama est. Videntur adhuc aliqua urbis uestigia, sed non omnino uetusta, ut puto, nulla, quod sciam, Romanis literis inscriptione. Quidam Sueuorum principum, dum aliquã Heluetiorum partem tenebant, fuisse Regiam perhibent. Paulò inferius Rhenus Dur flumen excipit, de quo in superioribus. Hinc rursus, ad IIII. millia passuum in Austrum uersus, Toẽsam flumen à sinistris, ad oppidum Eglisow Ditionis Tigurinæ, & rursus dein' facto paruo admodum arcu prorsus ad Occasum conuersus, paulò infra aliud flumen itidem à sinistris, Glat uocant, ex duobus Ortum lacubus, Fesino & Gryphio accipit. Hinc oppidum Keiserstul, quasi dicas Cæsaris solium à sinistris habet, mox Zurzachium nobile emporium ab eodem latere, multi forum Tiberij Ptolemæo dictum putant, non omnino absque ratione. Nam locus peruetustus uidetur, Collegio Canonicorum ac Diuæ Verenæ uirgi-

nis tumulo nobilis. Quidam autem Cæsaris solium Ptolemæo forum Tiberij dictum putant, sed Zurzachium Gannodurum. Hinc ad quintum millia passuum Confluens est Rheni ac trium fluminũ siue Pagorum, antea in unum sub Aquis, Vindonissaq; commixtorum. De hoc, ubi de pagis Heluetiorum libro primo satis, ut puto, diximus. Hic Rauracorum incipit tractus, cuius quatuor elegantia sunt oppida, de quibus eodem libro primo. Primum igitur waltzhuot in latere dextro, à Confluente duo millia passuum distat, cui Sylua Hartziana ab Ammiano Marcellino sic dicta, non Martiana, ut corrupti habent codices, imminet. At de hac postea plura lib. VI. Alterum inde ad decem millia passuum latere Rheni sinistro, quanquam pons bina connectit oppidula, sed maius cum arce à sinistris est. Hic minor est Rheni cataractes, non ita prærupta, ut superior, rupe, decliuis tamen & scopulis horridis, angustiaq; memorabili insignis. Nec tamen minore altitudine, si à supremo eius labro ad procellarum ac sæuientis unde finem supputes. Nomen inde Lauffenberg, quasi dicas, Cataractæ mons: quippe cui insignis arx imposita est. Octo millibus inde passuum insulam facit, diui Fridolini sancti uiri, qui ante mille annos in eam uenisse dicitur, sepulchro nobilem. Tertium Rauracorum oppidum, ubi & nobilium uirginum Collegium est. Nec apud me dubium, quanquam in Rauracis hic locus est, à Sequanis tamen, qui non longè inde absunt, nomen habere, non à Sacco, ut uulgus torsit uocem. Huic Collegio non parum debeo, & propter patriam meam Claronam quæ illi fœderis iure multis seculis obnoxia fuit, & mei etiam causa, quòd illic ab ipso Collegio ac senatu sæpe honestè exceptus fuerim. Sanè per omnem Rauracorum

terram

terram Rhenus citatus fertur, donec ad quartum oppidum (Rhinfelden appellant, quasi dicas Rheni campum) deuenerit. Id à sinistris habet, & ipsum elegans sanè oppidum. Hîc quoque aliquid Cataractæ simile uidetur, nullo tamen magno nauium periculo: quippe quæ cum hominibus (qui quidem uolucrint, nam licet cuique paulò superius nauim exire) tutò transeunt, cùm in maiore Cataracte nullæ prorsus naueis, in minore uacuæ per funes, aliquando & cum hominibus, sed audacibus, et uitam nihil facientibus transmittantur. Hîc autem, ut diximus, licet transire si uelis, Vulgus Helbacken, id est, Tartari uncum uocat. Cùm Rhenus paruus, uidetur in medio eius alueus aquarum inter rupes, quem nautæ norunt, etiam turbulento amne. Pòst hoc oppidum nihil amplius in Rheno tumultus est, placidus inde adhuc ad XII. aut circiter millia passuum meat, donec Basileam uenerit. Ibi uerò prorsus ad Septentrionem conuertitur. Hîc itaque uerus est Rauracorum tractus, quem nescio, num quisquam ante hanc ætatem rectè nouerit. Qui eum à Basilea ordiuntur, Colmariam usque, planè errant. Cæterùm sub Rinfelden ad IIII. millia passuum à sinistris Augusta Rauracorum fuit, in humilem hodie redacta uicum. Visuntur adhuc ueteres ruinæ, turrium, cloacarum, pyramidum, numismata plurima, aurea, argentea, ac ærea: ab Hunis uulgò creditur diruta. Alij malunt ab Alemannis sub Valentiniano tertio euersam. Totus fermè Rauracorum tractus hodie Ditionis est Ducum Austriæ. Terminantur autem ad Byrsam flumen, quòd D. circiter paßibus supra Basileam à sinistris Rhenus excipit. Nam Basileam ego in Sequanis constituo: attingunt enim Sequani ea parte Rhenum, ut libro primo inquit Cæsar. Sungoij hodie haud dubiè pars sunt Se-

quanorum. Hæc hactenus de Rheno certa ac uisa potissimum hac de causa retulimus, quòd plurimum à ueteribus neglecta, à recentioribus non satis diligenter, imò nec uerè tractata uiderimus. Reliqua deinde à Basilea ad finem usque fluminis, etsi pleraque nobis uisa sunt, uerùm quòd id à multis annis factum, nec ita recenti sunt nobis memoria, tum quòd ab alijs diligentius quàm superiora, quæ nunc diximus, tradita, consultò omittantur. Nam quod ad hunc attinet locum, satis nobis dictum uidetur. De ostijs eius (ut hoc Lectori uelut parergon adijciamus) uaria est apud autores opinio. Vergilius bicornem Rhenum uocat VIII. *Aeneidos, quòd duo sint eius ostia. Plinius libro* IIII. *cap.* XV. *Helium ac Fleuum uocat. Cæsar alterum quod Mosam accipit, Vacalon, quam hodie Valim uocant: Alterum uerò neutiquam nominat, olim Rheni, ut quidam putant, hodie Leccæ nomen habet. Sed audiamus duorum hac de re autorum uerba. Pomponius Mela, eodem quo iam diximus loco, hæc continuò subnectit uerba: Sed ad sinistrum, inquiens, amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus: ad dextram primo angustus, & sui similis, post ripis longè ac latè recedentibus, iam non amnis, sed ingens lacus, ut campos impleuit Fleuo dicitur, eiusdemq; nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumq; fluuius emittitur. Hæc ille. Quæ uerba, si sinistri ac dextri nominibus utitur consueto modo, ut hoc Germanicum, illo Gallicum latus designet, Valim Rhenum uocat, alterum autem ostium Fleuum. Cornelius autem Tacitus Augustæ historiæ lib.* II. *Rhenus, inquit, uno aluco continuus haud modicas insulas circumueniens, apud principium agri Bataui uelut in duos amnes diuiditur, seruatq; nomen & uiolentiam cursus, qua Germaniam præuehitur,*

tur, donec Oceano misceatur, ad Gallicam ripam latior, & placidior affluens, uerso cognomento Vahalim accolæ dicunt, mox id quoque uocabulum mutat Mosa flumine, eius'que immenso ore in Oceanum effunditur. Hæc ille. Quibus uerbis Melæ contrarium indicat: nempe Septentrionalius ostium Rheni cognomine dictum: alterum Vahalin, quod Cæsar Vacalon, siue (ut alij habent codices) Valin uocat. Memini antè annos x I I. cùm ea de re Desyd. Erasmo, ut ad Rheni ostia nato, autorum uerba proposuissem, casu ei colloquio interuenisse ex Belgis uirum eruditum, recens ex Italia profectum, Antonium (cognomen, quòd uehementer dolet, non teneo) artis medicæ professorem. Hic cùm audiret mirari me autorum tam uarias opiniones de ostiorum Rheni cum numero, tum nominibus, Glareane (ultro inquit) uideo quid erres: Rem, si gratum tibi putes, breuibus expediam. Imò percupio, inquam. Tum ille, Tertium, inquit, Rheni ostium, quod hodie Isela dicitur, Ptolemæo, & nescio quibus alijs celebratum, id uerò antiquitus non fuit. Sed Drusi aduersus Germanos bellantis iussu, fossa in mare deducta factum est, ut munimentum aduersus barbaros esset. Atque ideo Ptolemæo tria sunt Rheni ostia, quæ ueteribus duo. Hæc cùm audissem acquieui: uerùm quid idem de nominibus sentiret ut interrogarem, in mentem non uenit, nec tum id agebam. Cæsari hercle ea de re nihil certi constitit. Vbi Oceano, inquit, appropinquauit, in plures diffluit partes. Et rursus paulò pòst concludit: multis'que capitibus in Oceanum influit: per caput, ut opinor, ostium intelligens, per partes, brachium, ut uulgò loquimur. Sed huius parergi etiam nunc plus quàm satis.

Ex

Ex Lepontiis.

De hisce sanè populis, quando ex Geographis nihil certi nostra ætate scire potuimus, partim quæ uidimus ipsi, partim quæ Tschudus noster diligenti cura in dicto toties libro promit, Lectori aperiemus. Plinius lib. III. Lepontios (inquit) ac Salassos Tauriscæ gentis idem Cato arbitratur. Cæteri ferè Lepontios relictos ex comitatu Herculis interpretatione Græci nominis credunt, præustis intra sinus Alpium niue membris. Hæc ille. Catonis opinionem comprobat linguæ usus apud eos Lepontios apud quos Rhenus oritur. Cæterùm in uniuersum hoc sciendum, Lepontios latißimè olim dispersos fuisse, & in circum summas Alpeis occupasse. Primùm enim ad earum ortum Lepontij sunt, qui Gallica adhuc, qua hodie Heluetij, utuntur lingua, apud quos Australior Rheni fons oritur, ut dictum est. Ad earundem autem Meridiem, quicquid inter Bellizonam, ac montem S. Gotthardi est, uulgus Leuontinam uallem uocat, Vrorum hodie Ditionis. Per eam uallem amnis Ticinus à summis ortus Alpibus, ut antè diximus, fluit. Ad Occasum earundem habitant Lepontij, quos Plinius Viberos uocat, apud quos Rhodanus oritur. Et hi quoque nunc prisca Gallica utuntur lingua. Deniq; ad Septentrionem ad Vrsam flumen pulcherrima ualle, Vrsula huic nomen est, Lepontij habitant: & hi Gallicam etiamnum habent linguam. Ptolemæus Lepontiorum oppidum Oscelam ponit. Cuius hodie quoque nomen in ualle manet, amne Tosa irrigua, qui amnis ex summis oritur Alpibus, ut Ticinus. Oppidum infima ualle iacet, hoc tempore à Canonicorum Collegio Domno de Oscelo ab Italis dictum. Longè sanè ab Ocelo oppido, cuius Cæsar in primo meminit, quod ad Duriam minorem est, ut antea diximus.

mus. Multas alias præterea ualles habuerunt Lepontij,*de quibus multa eruditè* Tſchudus *noſter. Apud eos ſanè ſeptem oriuntur flumina,ut antea dictū eſt,in omneis mundi parteis præcipitata.* Ipſi Lepontij *medij ſunt quinq; horum populorum,*Rhætorum,Inſubrium,Salaßiorum,Sedunorum *ac* Heluetiorum.Rhætos *quidem ab* Ortu,Inſubreis *ad* Meridiem,Salaßios Sedunosq; *ad* Occaſum, Heluetios *ad* Septentrionem *habent, nec poterit circino melius eorum deſcribi regio.*

Per fines Nantuatium.

Nantuates *qui hodie ſint, non planè conſtat: Quanquam ſunt qui* Conſtantienſes *uelint. Hoc certum eſt ex ordine* Cæſareæ *deſcriptionis*, Regionem *inter* Lepontios *ac* Heluetios *ſecundum* Rhenum *deſignari. Quando autem* Cæſar Rhætorum *nomen nuſquam habet, oblata toties nominandi occaſione*, Tſchudus *exiſtimat non eſſe dubium quin per* Nantuates Cæſar Rhætos *intelligi uoluerit,quòd ego quoque credo. Fieri autem poteſt, ut* Aetuatium *ſcriptum fuerit, quod in* Nātuatium *deprauatum fuerit. Codices enim quidam* Mautuatium *habent. Sunt autem* Aetuatij *ad* Ortum *citerioris fontis* Rheni,*ut in deſcriptione eius iam diximus.*

Mediomatricum.

Mediomatrices *hic tertia dicit declinatione,quod lib. ſeptimo ſecunda, ut* Plinius *eum ſecutus. Verùm eiuſmodi multa reperias, quemadmodum plus quinquies uariatum* Teutones & Teutoni *apud hunc autorem.Tale etiam uideri poterit* Vocates & Vocatij, & *quos* Cæſar Taruſates, *alij* Taruſatios *uocant: de* Santonibus *ſiue* Santonis *etiam alibi admonuimus,nec opus pluribus.*Mediomatrici *igitur conſiſtunt ad* Moſellam *fluuium, quorum olim imperium*

perium Rhenum usque pertingebat: hodie eximium oppidum habent Metas. De Tribocchis lib. 1. admonuimus.

Ex quibus sunt, qui piscibus atque ouis.

Videtur Selandiæ insulas designare, quæ hodie sunt è regione Flandriæ, ostiorum Rheni & Hollandiæ, sed nequaquam à feris gentibus habitatæ: quidam Cymbrorum insulas faciunt, quibus nos non subscribimus.

Se trans Rhenum in fineis Sicambrorum.

Sicambri transrhenani populi sunt in Germania apud Cæsarem, hodie Vestphaliæ pars, non autem Gelrenses, cùm Geldria hodie tota cis Rhenum sit in Gallia. Sicambros sanè transrhenanos non Cæsar tantum, sed Ptolemæus, Strabo & Tacitus commemorant. Quidam ut Suetonius ac Florus aiunt posterioribus temporibus in Germaniam traductos, sed nos de tempore Cæsaris loquimur, ac de hoc loco.

Hæc utraque, insuper bipedalibus trabibus.

Antequàm ad hæc Cæsaris uerba deueniamus, hoc Lectorem præmonere uoluimus: Placere mihi Iucundi picturam, quæ pleraq; Cæsaris uerba luculenter exprimit, exceptis ijs quæ Cæsar de sublicis ita describit. Ac nihilo secius sublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ pro ariete subiectæ, & cum omni opere coniunctæ, uim fluminis exciperent, & aliæ item supra pontem, &c. Hodie solent pilis lapideis trabes præfigere, ad excipienda omnia quæ temere fert flumen. Quæ uerò ad inferiorem fluminis partē obliquæ adigebantur, mihi non omnino intelligūtur. Et uide num, Ariete subiectæ, dictum

sit, pro fulcimento. Nunc ad proposita Cæsaris uerba ueniamus, quæ in Annotationibus meo quidem iudicio, Iucundus corrumpit, non emendat: ea enim in Cæsaris commentario bene habent. Sed distinguẽdum est post, utraq;, quòd uerbum in nominandi casu dictum est, non accusandi: & construitur cum uerbo distinebantur, & insuper dictum quasi desuper, ut sit hic sensus: Hæc utraque supple tigna sesquipedalia, paulum ab imo præacuta, &c. distinebãtur ab extrema parte binis utrinq; fibulis, insuper bipedalibus trabibus immißis, quantum eorum tignorum iunctura distabat. Nec uideo quid difficultatis uisum sit Iucundo.

ANNOTAT. IN LIB. IIII. FINIS.

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM,

De bello Gallico librum v. Henr. Glareani annotationes.



NNVS *ab urbe condita hic fuit septingentesimus. Sunt autem in hoc libro, motus Illyrici & Treuirorũ, Dumnorigis Hedui mors, Cæsaris profectio in Britanniam, atq; illic uariæ pugnæ, Britanniæ descriptio, diuisio exercitus in hyberna, Ambiorigis dolus, Sabini & Cottæ legatorum Romanorũ mors, oppugnatio Q. Ciceronis legati apud Neruios, Cæsaris prælium cum Neruijs, Concilia Gallorum, Induciomari Treuiri mors à Labieno illata.*

Magis magnos ibi fluctus fieri, & cætera.

In alijs codicibus legitur, minus magnos ibi fluctus fieri: at

ri,atque ea lectio mihi probatur,propter & praecedentia & sequentia de nauium humilitate uerba. Sed uideat lector num uerisimile sit aestum maris minuere fluctus, ut in Oceano quàm in mari nostro sint minores.

Has omnes actuarias imperat fieri.

Actuariae naues à celeritate dictae,quòd facilè agi possũt.

In Illyricum proficiscitur,
quod à Pirustis.

Pirustae populi in Illyrico, ut ait Caesar, & meminit Strabo libro VII. Ptolemaeus Dalmatiae ascribit. Verùm Dalmatarum, Illyricorum, & Lyburnorum fines ab autoribus non ita certi ponuntur.

Atque omnes ad portum Iccium.

Ptolemaeus Iccium promontorium in Morinis ponit, et Caesar priore libro de eodem,ut opinor,portu ait,ex Morinis breuissimum esse transitum in Britanniam. Quidam etiam opinantur Caletum oppidum, hodie Ditionis Angliae,esse hunc portum, & Caletos sub Morinorum fuisse imperio. Strabo lib. IIII. ait Iccium portum distare à Britannia stadijs 320. quae facerent milliaria 40. si octona stadia in mille passus supputabimus.

In syluam Arduennam.

Arduennam syluam Marlianus satis luculenter describit: hodie attingit Leucos, & Lothoringiam, comprehenditq; uastum regnum, uulgò Westrich: quòd tamen potius ab Occidente (Germanicè Vest) nominatum uidetur. Pertingit ad Lucemburgam, Vbios, Menapios, Neruios. Caeterùm hodie ingentes Abbatias habet, & arces praedonũ. Nec est maior hac in tota Gallia sylua.

Quae in Meldis factae erant.

Meldae Meldarum ciuitas est ad Matrõnam flumen,

decem

decem leucis supra Lutetiam. Episcopũ habet proprium, uulgò Meaulx. Quidã tamen Belgis legunt, non Meldis.

Quæ cum annotinis.

Annotinæ naues sunt, quibus annona uehitur.

Ac belli inferendi causa ex Belgio.

Alij codices ex Belgis habent: quod non displicet. quanquam si Belgio legatur, ad eam formam dixisse uideri potest, ut Liuius Samnium pro Samnitium regione, ita Belgium pro Belgarum regione. Verùm pro urbe aliqua in Belgis uidetur paulò inferius accipere, ubi exercitu in hyberna diuiso tres legiones in Belgio constituisse dicitur. Quippe aliæ legiones etiam in Belgis erant, ut quæ in Neruijs, quæ in Rhemis, denique quæ in Morinis. Adijcit Marlianus in Bellouacis esse hoc oppidum. Atque ita uidetur accepisse autor octaui libri huius belli, in exercitus distributione, & ubi Nemetocennæ meminit. Sunt in Britannia Atrebates, ut in Belgis, & alij etiam populi Gallicis nominibus.

Insula natura triquetra.

Hæc descriptio cum Ptolemaica pictura minimè conuenit, sed satis bene cum nostræ ætatis formulis. Respectum tamen laterum nimis largè usurpauit: quod enim latus Occasui obiectum ait, aliquo pacto ita habet: sed quod Septẽtrioni obiectum perhibet, id non minus Orienti soli expositum est latus, quàm Septentrioni. Nec triangulum aliter quadrato comparabis.

Omnes uerò se Britanni Glasto.

Glastum herba est plantagini similis: de qua Plin. libro XXII. cap. I.

At illi intermisso spatio.

Ego de intermisso temporis spatio, non loci aut campi,

pi, intelligendum puto.

Atque his primis legionum, &c.

Primæ cuiusque legionis cohortes erant maximæ & præualidæ.

Equeſtris autem prælij ratio, &c.

Hæc uerba ſi ad priora comparabis, oppidò obſcura ſunt. neſcias enim de quibuſnam loquatur, Romanis ne an hoſtibus, an de utriſque.

Interim Trinobantes.

Hi apud Ptolemæum, ut exiſtimo, Trinoantes dicũtur. Reliqua hic populorum nomina Gallica exiſtimo kuenman, Sengerer, Ancken lũt, Bibrogger, Gaſſerer.

Conciliócꝫ Gallorum Samarobrinæ.

Samarobrinam Ptolemæus nominat Samarobrigam in Ambianis ad Phrudem fluuium, alij tamen Cameracenſem urbem, alij oppidum Diui Quintini in prouincia Remenſi putant.

Tertiam in Eſſuos L. Roſcio.

Eſſui qui certò ſint, non planè conſtat. Cæterùm Armoricis ciuitatibus propinqui ex uerbis Cæſaris intelligũtur paulò pòſt, ubi Roſcium oppugnare Armoricæ ciuitates conſtituerant.

Cùm celeriter noſtri arma cepiſſent, & uallum.

Hic locus Vatuca, ſiue (ut alij legendum cenſent) Ratuca dicebatur, in medijs Eburonum finibus, ut poſtea dicetur libro ſexto.

Et numero pugnandi pares noſtri.

Sequentia indicant multò plures hoſtium fuiſſe quàm Romanorum. Ideoq; Lectori examinandum eſt quod hic Cæſar ait, numero pugnandi pares noſtri, num pro numero leg

ro legendum forsitan, animo.

Qui superiore anno primum pilum duxerat.

Primus Centurio, nunc Primipilus appellatur, inquit Liuius lib. VII. ad finem. Prima etiam centuria primus pilus uocabatur, quo modo Cæsar hic usus uidetur.

Itaque confestim dimissis nuntijs ad Centrones.

De horum populorum nominibus nihil aliud constat, quàm Neruiorum subditos fuisse. Leuacos autem esse qui hodie Louanienses dicuntur, & alludit uulgata appellatio, quæ ait Louen. Centrones quibusdam Sentron.

Quæcunque ad proximi diei oppugnationem.

Quia Galli oppugnabant, Romani defendebant, hæc uerba de Gallis dicta uideri poterant: sed secus ostendunt sequentia omnia: nisi quis putet aliquid esse historiæ. Ego itaq; omnia de Romanis intelligenda existimo. Nec obstat oppugnationis uerbum, quippe ad quam non minus Romani se parabant, atq; hostes, ut sequentia indicant.

Magnus muralium pilorum numerus.

Pila muralia erant hastulæ quibus pro defendendo muro utebantur in hostes.

Sagulisq́ terram exhaurire.

Sagulum indumentum erat militare: hoc igitur loco, quia corbes deerant, terram in sagulis ferebant.

Decem millium passuum in circuitu.

Alibi legitur quindecim millium pedum, qui faciunt tria milliaria, si quidem quinos pedes pro passu supputabimus. Sanè libro secundo Aduaticorum oppidum à Cæsare circumuallatum narratur, haud dubiè longè maius

oppidum quàm hoc Ciceronis castellum, ubi tamen quindecim millium passuum haud amplius mentio est. Et libro septimo Alexiæ illam laboriosißimam latißimamq; circũuallationem Cæsar ait fuisse undecim millium passuum. Quare hic locus meritò suspectus est.

Paululum quidem intermiſſa.

Hic locus notabilem habet obscuritatem. Nescias enim hostium'ne turrim, an Romanorum, flamma contigerit: & si Romanorum, ut uidetur, dubium est quinam deturbati sint lapidibus.

Has ille in iaculo.

Verisimile est Cæsarem tunc Samarobrinæ fuisse, Crassum autem in Belgio.

Iubet media nocte legionem.

Vide num legendam sit legiones: duæ enim erant in Belgio, & sequentia eam lectionem exposcunt.

Legionemq́ ei attribuit.

Vel duas legiones adduxit Crassus, uel Cæsar antea unã habuit legionẽ. Duabus enim postea uenit in Neruios, connumerata etiam illa, quæ in Morinis fuerat.

Hanc Græcis conſcriptam literis.

Libro horum commentariorum primo Cæsar, In castris (inquit) Heluetiorum tabulæ repertæ sunt literis Græcis confectæ, & ad Cæsarem delatæ, &c. Rursus lib. VI. ubi de Druidum disciplina ac discipulis: Neq; fas esse (inquit) existimant ea literis mãdare, cùm in reliquis ferè rebus publicis priuatisq; rationibus Græcis literis utãtur. Hic uerò epistolam Cæsar Græcis conscriptam literis, per Gallorum exercitum ad Ciceronem mittit, Ne intercepta epistola (inquit) nostra ab hostibus cõsilia cognoscantur. Quidam excusant, quòd Galli literas quidẽ Græcas habuerint, quibus

bus Gallicam, hoc est, suam, non autem Græcam scripserint linguam. Atqui Cæsar hic, non Græca conscriptam lingua ait, sed Græcis literis. Quod apertè cum prioribus duobus locis pugnat. Ad quæ ego, ut liberè quæ sentio dicam, ita respõdeo, Tempore Cæsaris mihi non uideri linguã Græcam apud Gallos in ullo fuisse usu, literis tamẽ Græcis, quibus Gallicam, non Græcam scriberent linguam, utiq; usos, quemadmodum nunc magna Europæ portio Latinis ad suam quisq; linguam pernotandam utuntur, atq; ita intelligendos, quos iam diximus, locos. Hic uerò prorsus existimo Cæsarem uerbo, literis, usum pro lingua: & Q. Ciceroni non caracteribus tantum Græcis epistolam scripsisse, sed uerbis etiam Græcis compositam. Nam Q. Ciceronem Marci fratrem Græcè sciisse, non est mirum, cùm ea tempestate omnes, qui quidẽ alicuius erant existimationis, Græcè nouisse, satis constet. Quod de Maßiliensibus obijcitur à quibusdam, nihil probat: post Galliam enim domitam & Romani iam imperij factam, tum demũ Galli apud Maßilienses Philosophari cœperunt, ut egregiè differit Strabo libro quarto. Hoc uerò tempore ignoti erant Maßilienses Gallis, maximè Belgis, apud quos Belgas forsitan, ne literæ quidem Græcæ, secus atque apud Celtas & Maßiliæ uicinos, notæ fuerunt.

Tamen Senones (quæ est ciuitas, &c.)

Senones populi supra Parisios ad Sequanam flumen oppidum incolunt, quod hodie Archiepiscopatum habet: Cui suffraganeus est Parisiensis. A quibus fuere isti Senones orti in Cisalpina Gallia, qui duce Brenno Romam incenderunt, anno ab urbe condita CCCLXV.

Quòd qui uirtute belli omnibus, &c.

Hoc etiam ad finem Iugurthini belli testatur Sallustius,

Romanos ita habuisse cum omnibus gentibus pro gloria certare, cum Gallis pro salute.

ANNOTAT. IN LIB. V. FINIS.

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM, De bello Gallico librum VI. Henr. Glareani annotationes.



IC est annus ab urbe condita DCCI. COSS. *Cn. Domitio Caluino, & M. Valerio Messala. Continentur autem in hoc libro haec ordine, Bellum in Neruijs, Senonibus, Carnutibus & Menapijs per ipsum Caesarem, & in Treueris per T. Labienum gestum. Deinde ut Caesar in Germaniam ad Vbios profectus sit. Tum mores Gallorum & Germanorum, Syluae & bestiae in Germania describuntur, & ut Caesar prosecutus sit Ambiorigem ac Eburones diripuerit. Continetur & oppugnatio praesidij Romani in Ratuca oppido Eburonum, ubi priore anno Sabinus & Cotta hyberna habuerant, quae quidem oppugnatio facta fuit per Sicambros Germanos.*

Duplicatoq; earum cohortium numero.

Tres legiones triginta habebant cohortes. Titurius autem quindecim amiserat: duplicatus igitur hic est amissarum cohortium numerus per tres legiones. Quare nunc decem legionibus pugnat Caesar.

Adiunctis cisrhenanis.

In littore Gallico Germani occupauerunt multā regionē, ut ex II. lib. patet, & in Ptolemaica item descriptione.

Conc

Concilium in Lutetiam Parhiſiorum.

Parhiſij ad confluentem Matrŏnæ & Sequanæ urbem habent Lutetiam quatuor millibus paſſuum ſub eodē confluente: quæ hodie eius regionis métropolis eſt.

Syluam eſſe ibi infinitæ magnitudinis.

De Baceni ſylua non rectè ſentit noſtra ætas, quæ eam putat eſſe, quæ hodie uulgò nigra dicitur, ab qua Bacenis plus mille & centum ſtadijs diſtat. Id autem quomodo ex ipſo Cæſare quis certò deprehendere queat, etiam atque etiam Lectori conſiderandum eſt. Et primùm quidem Vbiorum ſitus tempore Cæſaris notandus: quem conſtat fuiſſe tum ſub Treueris rectà ad Rhenum, in Germania tamē. Deinde rectà ad Orientem & Septentrionem; Sueuos in Germania ſedes habuiſſe, ut antè dictum eſt. An autem tempore Cæſaris Rhenum attigerint Sueui, quod Strabo ac Ptolemæus ſcribunt, uehementer dubito. Certè ex Cæſare ſatis patet. Baceuis igitur ſylua hodie Turingica dicitur, ſiue Harto Saxonicus: quidam etiam Piccariam uocant ſyluam, quæ tamen Herciniæ ſit, uelut ramus aut cornu, ut noſtra ætate quidam ſcripſerunt. Cheruſci autem ad Albim fluuium ſunt. Quidam ad Confluentem Salæ & Albis urbem eos (cuius etiamnum manet nomen Cerbſt) habüiſſe tradunt.

Agriculturæ non ſtudent.

Non admodum conuenit hoc cum ijs, quæ ab initio libri quarti de Sueuis ſcribit Cæſar his uerbis: Sic neq; agricultura, neq; ratio atq; uſus belli intermittitur.

Circum Herciniam ſyluam.

Herciniæ ſyluæ optimi & maximi quique autores cum Latini, tum Græci meminere. Pomponius Mela, qui eadem ferè cum Cæſare diſſerit. Strabo lib. VII. aliquantum di-

 uerſa.

uersa. Plinius item multis in locis. Eius cùm sint haud dubiè latè cornua,& uarij tractus, ipsa tamen intra Germaniam,quod ad Occasum & Meridiem attinet,continetur. Ideoq; Arduēnam syluam,ut illius partem,neutiquam annumerauerim,quod quidam nostra ætate temere,meo quidem iudicio,fecêre.Vix etiam Bacenim eius existimem partem. At Bohemiæ syluas, & quæ inde in Sarmatas inter Orientem ac Septentrionem sequuntur,sanè connumerauerim. Nam & Ptolemæus Marcomannis uicinam statuit Herciniam, etiamsi is,quem Cæsar hîc describit, tractum in multas secauerit partes,nempe in Eremum Heluetiorũ, Gabretam syluã,Lunæ syluam ac Orciniam.At Semanam syluam, Abnobios montes, ac Melibocum nimis remotos puto. Sudetas fortaßis admisero montes. Ex uerbis autem Cæsaris planè patet,quàm latè olim,longeq; patuerit. Caput enim eius est quæ à resina nomen habet, Hartzwald. Hartz enim uocant resinam & Galli & Germani. Nunc uulgò corrupto natiuo uocabulo Schwartzwald appellitant,quasi dicas Nigram syluam.Apud Ammianũ,& post eum autores aliquot, sylua Hartiana dicitur (quanquam Hartziana scribi oportebat) quod nomen aliquis sciolus ac Germanicæ Gallicæq; linguæ ignarus, ut Latinè quid sonaret, in Martianum temere mutauit: Nisi (quod & ipsum fieri potuit)quis existimet cũ Romanis interrogantibus eius syluæ nomen,responsum esset, Hartzwald,relicta uoce wald,quæ syluam significat,ad alterum uerbum, quod resinam significat, Romanos animum intendisse, ac Hars pro Hartz scripsisse. Deinde, uel ut in ipsorũ quoq; lingua aliquid tinniret,uel literarũ M,ac H,uicinitate ex Hars factum esse Mars,ac inde Martianum pro Hartzianum increbuisse apud indoctos.Illud opinor nemini dubiũ,

nomen

nomen esse Germanicum, Gallicumq;, non Romanũ. Ideoq; ego ubiq; apud Ammianum, cæterosq;, qui eius meminerunt, Hartzianam legendum existimo, non Martianam. Huius autem Hartianæ sylvæ partem existimo, ut iam diximus, Heluetiorum Eremum à Rheno ad Nicrum usque amnem. Cornelius autẽ Tacitus, Inter Herciniam (inquit) syluam Rhenumq; & Mœnim amnes Heluetij, ulteriora Boij, Gallica utraq; gens, tenuere. Quæ uerba si ad amussim discusseris, inuenies Cornelio, neque regionem, ubi hodie Virtenbergensis ducatus est, neq; quæ ad Danubij ortum est, inter Heluetios & Nicrum amnem, satis notam fuisse. Nam Heluetios omnia inter Rhenum ac Mœnim amnes tenuisse, mihi non fit uerisimile, sed à Rheno ad Nicrum amnem, quæ hodie non pœnitẽda est natio. id enimuero satis uerisimile fuerit. Verùm, ut Lectorẽ magis excitem, quis hæc Taciti uerba intelliget? Inter Herciniam syluam, Rhenumq;, & Mœnim amnes: Cùm totum spatium inter Rhenum & Mœnim occupet Hercinia sylua secundum Cæsaris descriptionem, cui nõ paulò plus quàm Cornelio fidei tribuo. Nisi intelligamus, quæ hodie nigra sylua dicitur secundum Rhenum, eam solam à Cornelio dici Herciniam. Sic enim inter eam, Rhenumq; & Mœnim amnes natio immensa intelligeretur, ipsa Heluetiorum etiã regione longè maior. Contineret enim quicquid terræ est inter Scaphusiam, Noricam urbem, Erebipolim ac Heidelbergam. Verùm neq; Herciniam ita à Cornelio accipi puto, neque unquam Heluetios tantum terræ possedisse. Nisi quis obijciat tempore illo omnia uasta fuisse à Rheno, urbem usq; Noricam, itaque Heluetios uerè Eremum possedisse, ac deinde Boios ulteriora eiusdem loci occupauisse, ubi hodie Boẽmia est. Lector quod uolet sequatur.

Ego planè in ea sum opinione, Romanos scriptores in omnibus hisce locis describendis sæpe uulgi famam secutos, ac incomperta pro compertis, quemadmodum de remotissimis regionibus temere mentiendo fieri solet, tradidisse. Vt quid enim Cornelius nec lacus Acronij, nec Cataractarum Rheni meminit, nisi quia non nouit? Certè ipse Tacitus, quantumuis tacitus, imò loquacissimus autor, ut eum Tertullianus uocat, haudquaquam taciturus fuerat, ut mea fert opinio, si ea comperta habuisset. Idem ille quàm frigidè Rheni, quàm frigidè Danubij fontes, quàm deinde longè frigidius ipsorum fluuiorum tractus describit, quod luculentum argumentum est, ea illi neutiquam fuisse nota. Eremum igitur Heluetiorum, quicquid dicat Tacitus, inter Rhenum ac Nicrum amnes fuisse puto. Sed hæc de Eremo Heluetiorum ac sylua Hartziana. Scio quosdam esse, qui sedium mutationes apud Cornelium ita intelligerent, quasi Galli prorsus relicta sua terra sedes mutauerint. Sed hi uerbis Cæsaris, quibus Cornelius innititur, facilè conuincuntur. Cæsar enim ubi de hac quàm Cornelius hic repetit, habitationum mutatione disserit, ait, Virtute Gallorum factum, ut trans Rhenum Colonias mitterent, ac continuò Volcarum Tectosagum exemplum subiungit. Vnde Cornelius simile exemplum adducturus, Heluetios ac Boios idem fecisse commemorat. Quis enim crederet Heluetios sua (quæ, ut autor est Cæsar, melior erat) relicta terra, in uastitatem illam ac ingentem solitudinem totos migrare uoluisse? At Colonias duxisse satis uerisimile fuerit: sicut contrà & prioribus & posterioribus seculis Germanos in Gallias quoque duxisse constat. Hercinia Romanis aspiratur, sic apud Græcos in emendatioribus saltem codicibus, & sanè Germanicus Gallicusq; sermo

mo

mo aſpirationem poſtulat. Eratoſthenes *quartam uocalem* Orcyniam *prima ſyllaba notaſſe uidetur*. *Quòd in* Strabone *per ſecundam,ut* Latinis,*ſcriptum reperias*. At Gallorum *Germanorumq́ lingua per primam uocalem hartz uocat* Reſinam, *niſi quòd Germanorum quidam craßius* Hortz,*per quartam* Latinorum *uocalem.unde* Eratoſthenes Orcyniam *fortaßis mutuauit*. At Hertz *per ſecundam uocalē* Gallis *Germanisq́ cor ſignificat*. Qui *ergo* Hartzianam *ſyluam ſcripſerunt,melius Germanicam linguam expreſſerunt,quàm qui* Herciniam.*Græcis quidem ac Latinis parum curæ fuit noſtra lingua, quam illi,maximè tamen* Romani(*adeò Gallorum uirtutem oderant*) *quaſi data opera opprimere conati ſunt*. Quorum *enim quodq́ nomen uel urbis,uel fluuij,uel populorum etiam, quòd uerè Germanicū Gallicum'ue dicere queas, apud Geographos reperias? Cui autem dubium* Germanicis,Gallicisq́ *locis, Germanica Gallicaq́ fuiſſe nomina?* Plinius *ingens antiquitatis amator, mire Gallicam linguam ſuſpexiſſe uidetur:nempe qua olim maior* Occidētis *pars locuta eſt,præterea tota* Gallia *Ciſalpina, in qua ipſe natus erat. Sed dij boni quàm corruptè apud eum leguntur nomina, ut aut* Delio *natatore, aut* Oedipo *aliquo coniectore ſæpe opus fuerit,qui ea expiſcari uolet. Multa tamen & apud hunc, & apud alios autores* Tſchudus *noſter hac ætate feliciter eruit: & erunt,ut ſpero,poſt nos idem molientes,ut quod reliquum adhuc eius linguæ apud* Heluetios,*aliosq́* Rheni *quoſdā accolas,uerè Gallicæ,uerè antiquæ, ſuam apud homines exiſtimationem ac maieſtatem recuperet: cùm hodie trium nationum* Italiæ, Hiſpaniæ, *ac* Franciæ *lingua, ſit fragmentum* Latinæ *linguæ, ſed tantò pluris, quantò magis integritati* Latinæ *linguæ appropinquat*. Qua in

re Italica hodie Francicæ præfertur. Sed de hoc negotio obiter hic. Illud apud me nondum certum, quàm probem illud y in Hercynia, quod multi per i scribunt. Magis etiã hoc mirandum apud Senecam in Medæa eam syllabam productè legi: in hoc Senario:

Lucis Sueui nobiles Hercineis.

Apud Claudianum uerò insignem poëtam, correptè, quem ferme ab aliquot seculis nunc imitantur:

—Sublimis in arcton
Prominet Hercyniæ confinis Rhetia syluæ,
Quæ se Danubij iactat, Rheniq; parentem.

Hoc etiam in uerbis Cæsaris notatu dignum, pro Nemetum Althamero legendum uideri Venetum, ut intelligantur Veneti ad Lacum, inferiorem Acronio, quem hodie Cellensem nominant, uiginti millibus passuum plus minus, supra maiorem Rheni Cataracten. Nomen est apud Melam, ut suprà de Rheno retulimus. At lector cogitet, num putet nomẽ Veneti Lacus notum fuisse Cæsari. Mihi quidem non uedetur, maximè ea de causa, quòd Acronij lacus, longè maioris quàm Veneti, nõ meminerit. Vnde quidam fuere, qui Rhetorum pro Nemetum legendum existimarint. Sed ne id quidem nominis Cæsari notum fuisse putat Tschudus, cùm nusquam ipse Rhætorum meminerit oblata toties nominandi occasione, maximè lib. I I I I. ubi Rheni ortum describens, populos commemorat, per quorum fineis Rhenus labatur, ibi in eius supremo Lepontios collocat, deinde Nantuates, per quos forsitan Rhætos intel lexit. Nam continuo Heluetios subiungit. Nisi quis eo in loco, ut diximus, Aetuatium legere pro Nantuatium uelit. Quòd si concesserimus, certè id nominis etiam hic ponendum censeo. De Danubio, quando eum alij diligenter

descri

descripserunt ut ex nauigatione mea didici, hoc unum annotare dignum est uisum operæpretium. Non temere esse, quod ueteres autores de monte Arnoba scripserunt, & mihi uehementer suspectum fontem illum quem hodie in uico Duneschingen ostendunt, cùm duo alia sint flumina multò altiora origine, illo quidem quem ostendunt fonte. Cæterùm unde in hanc uenerim cogitationem, non grauabor dicere. Cùm olim Basileæ publicè Herodotum auditoribus meis prælegerē, admodum admiratus, cur is non uno in loco diceret apud Celtas oriri Danubium (Istrum ipse nominat) magisq; adeò Aristotelem, qui in Meteoris ex Pyrenæo monte eum labi memoriæ tradidisset, ex quo Herodotus urbem faceret: Ad hæc, quòd Plinius Solinusq; Arnobam uocarent eum montem: Denique quòd id nomen in Cornelij codicibus toties uariatum reperias. In quibusdam enim Arbonum, in alijs Abnouum legitur. Cœpi ego anxius mecum altiora ea de re cogitare. Succurrebat primùm quòd Strabo lib. I. ex Epharo tradit, totum Occidentem olim Galliæ appellationem habuisse. Gallos autē esse, qui ipsorum lingua Celtæ appellantur, ut initio horum commentariorum Cæsar testatur. Ideoq; Herodoti de Celtis opinionem non esse prorsus friuolam, facilè uidebam. Confinium enim ibidem est Germaniæ ac Celtarum. Strabo lib. VII. uocat extremas Germaniæ ab Occasu parteis, ἄρχεται μὲν οὖν (inquit de Istro loquens) ἀπὸ τῶν Γερμανικῶν ἄκρων τῶν ἑσπερίων. Et etiamnum eius regionis lingua mixta est ex Celtica ac Germanica. Nec dubito Heluetiorum nemore totum eum tractum contineri, quem tēpore Strabonis aliqua ex parte Sueui occuparint. Libro enim IIII. idem autor, postquàm iugum, ex quo Ister originem trahit, descripsisset, continuò subiungit:

ὅπου

ὅπου αἱ τοῦ Ἴστρου πηγαὶ πλησίον Σουήβων, καὶ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ: id est, ubi Danubij fontes sunt prope Sueuos, & Herciniam syluam. Aristotelis autem opinionem de Pyrene monte, ne eam quidem absurdã probant uocabula, quæ etiamnum manent altioribus eo, quem hodie ostendunt, fonte. Brygem alterum uulgus appellat, alterum Bregen, Regionem Por. Et est altitudo non magnorum montium (Strabo uocat ῥάχιν μετρίως ὑψηλήν: id est, iugum mediocriter excelsum) ubi hodie oriuntur duo hæc, quæ dixi, flumina. Ecquis unquam fontem uocarit inferiorem, ac non superiorem potius? Quare ego iusta de causa moueor, ut uel Brygen, uel Bregen Danubij fontes credam, & fortassis duos, ut Rheni. Sed si Deus mihi concedet tantum aliquando otij, quando tam propè habito, tentabo ipse locum uidere, ac certiora lectori ea de re indicare. Interea lector hoc uelut arrabone quietus, uel mecum dubitet, uel quod malim, meliora ipse dispiciat.

Volgæ Tectosages occuparunt.

Volcæ apud autores duplices inueniuntur, Arecomici & Tectosages. Sed in his nominibus, V & K, uarie legũtur. Nam apud alios Volcas Tectosaces, apud alios Volgas Tectosages reperias. Ego utrunq; nomen Gallicæ linguæ existimo, quæ populum Volck nominat: & Tectosages Deckdensack. Ita Arecomicos Haerkommen, quasi diceres aduentitios siue inquilinos. Meminit horum Plinius lib. III. de Narbonensi Gallia, & Strabo in IIII. Arecomicorum autem septimo libro postea mentio habebitur.

Gallis autem propinquitas.

Legendum uidetur: Gallis autem Prouinciæ propinquitas, & transmarinarum rerum notitia, &c. ut intelligamus

mus prouinciam Romanorum, de qua ab initio primi libri, ubi de Belgis.

Latitudo nouem dierum.

Latitudo hæc nouē dierum sumi uidetur à Meridie ad Septentrionē, hoc est, à Rheni Cataracte maiore, ad Mœnum usque amnem. Longitudo uerò secundum Danubium intelligitur, sexaginta, aut multò plus dierum itinere.

Et Anartium.

Anartios Ptolemæus maximè Septentrionales Daciæ facit iuxta Carpaten montem, & Teuriscos, quod maximè consentaneum est uerbis Cæsaris. Illinc enim sinistrorsum uertitur Hercinia sylua. Porrò mons Carpates Sarmatiā à Dacis summouet, quem perperam Carpathum uulgò uocamus: cùm Carpathus sit insula inter Rhodum & Cretam: unde Carpathium mare nomen habet. Quanquam haud scio, num quisquā alius Geographorum præter Ptolemæum huius Carpatæ montis meminerit. Conradus Celtis Carpathum media producta syllaba uocat, fortaßis ad insulæ differentiam: quod non fuit necesse, si quidē Græca exēplaria inspexisset. Vbi ὁ Καρπάτης τοῦ Καρπάτου pro monte. Pro insula uerò ἡ Κάρπαθος τῆς Καρπάθου.

Ad fines Dacorum.

Daci populi Danubij, propinqui Sarmatis, Iazygibus Metanastis, & Mysijs, olim maximè feri, & Romanorum hostes.

Millibusq; amplius quingentis.

Priore libro Cæsar ait, ex Eburonibus in Morinos esse millia passuum centum: atqui idipsum hoc spatium ex Eburonibus in Morinos multò longius est, quàm sit Arduēnæ longitudo, uidelicet ex Treueris in Neruios. Quo pacto igitur Arduenna millibus passuum amplius quingentis in

long

longitudinem patet? nisi longitudinem pro circuitu exponas: quod haud scio an quisquam ausus sit facere.

Ii in insulis sese occultauerunt.

Videtur hoc de Selandis dicere, quæ insulæ sunt hodie inter Flandriam & Brabantiam in mari Germanico.

Segni, Condrusiq́.

Hic locus quibusdam doctis uiris corruptus uidetur, inter quos eximius uir D. Lambertus Paschalis, sacri ordinis Carthusiani, Prior domus ad Confluentem Mosellæ ac Rheni. Legni, inquit, gens intra fines Menapiorum, cuius & Tacitus & Ptolemæus meminerunt. Manet hodie genti nomen, & oppido Lynn uel Lenck: in qua gente olim oppidum insigne cladibus Romanorum, dictum Gelduba, cuius adhuc uestigia manent. Hæc ille. Quidam Glatpach hodie dici existimant. Idem Lambertus, pauló pòst non Vatucam, sed Ratucam legendum putat, uulgò Rade, oppidulum in finibus Eburonum, haud procul ab Aquisgrano & Iuliaco. Hæc ille. At quod ad Legnis pro Segnis legendum ex Ptolemæo adducit testimonium, nescio quàm probem. Nam in Belgicæ Galliæ descriptione, quæ D. Lambertus uerba ita legit: Legnorum Luppia, postea Agrippinensis: Græcus codex ita habet: Λεγίωρ λ̄ ὀυλπία. quòd Bilibaldus uertit, Legio tricesima ulpia. Nisi fortè quis hoc quoque in Ptolemæo corruptum à Græcis existimet.

Ascaldem quod influit in Mosam.

Hinc undecim legiones numerantur, & duæ cohortes (Siquidem adhuc duodecim cohortes ad pontis sunt defensionem: nisi quis, quæ pauló pòst dicturus est, de pontis custod

custodia, ea de longè antè præterito tempore dici intelligat) cùm suprà decem duntaxat sit mentio legionum. Et uide quàm uerum hoc sit Ascaldem influere Mosam. neque enim nostra ætate ex tabulis hoc uidere licet Geographis.

ANNOT. IN LIB. VI. FINIS.

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM

de bello Gallico librum VII. Glareani annotationes.



N septimo libro, septimi anni continetur historia belli Gallici, qui fuit annus DCCII. ab urbe condita, Cn. Pompeio Cos. solo, in quo libro hæc habentur ordine. Motus Galliarum à Carnutensium audacia ortus, Vercingetorigis ambitio & studium recuperandæ libertatis, qui statim Bituriges, Aruernos aliosq; populos concitat. Cæsar legiones magna industria omnes cogit. Vercingetorix Boiorum oppidum oppugnare instituit. Cæsar cùm illis auxilio esse uellet, Vellaunodunum, Genabum, & Nouiodunum oppida in itinere expugnat, desistit Vercingetorix ab oppugnatione Boiorum, persuadet Biturigibus, ut omnia, quæ munita non sint oppida, succendant, quò Cæsarem pabulatione intercludant. Cæsar Auaricum oppidum cepit, in Heduis seditionem sedat, cum Labieno copias partitus, Gergobiam obsedit, interim Hedui fraude Conuictolitanis Litauiciq; deficiunt à Romanis, Cæsar apud Gergobiam militum audacia malè pugnat. Viridomari & Eporedorigis Heduo-

mus. Praeterea nonnunquam coniunctim, nonnunquã distinctim, magna codicum uariatione ponuntur.

Lemouices.

Lemouices Ptolemaeus uicinos facit Rhedonibus, Cadurcis & Pictonibus. Sed post secundam syllabam quidam codices u ponunt, quidam n, atque inde putati sunt duo populi, quos ego unum fuisse existimo.

Andos.

Andes tertia declinatione ad finem libri secundi usurpauit Caesar, & Hircius lib. VIII. genitiuum pluralem Andium protulit, ideoq; hoc in loco Andes legendum puto, non Andos.

In Ruthenos mittit.

Dictum est superius quosdam duplices facere Ruthenos, prouinciales, & non prouinciales. Hic itaq; de prouincialibus loqui uidetur.

Ipse in Bituriges.

Bituriges Ptolemaeus duplices facit: Vbiscos, quos ad mare ponit, uicinos ostijs Garumnae fluuij: Oecubos, quorum oppidum Auaricum ponit, quod Caesar cepit, miserrimeq; diripuit. De posterioribus hic intelligimus, uulgò Burges: nam Vbiscos hodie Bordeaulx uocant.

Progressus in Nitiobriges.

Nitiobriges populi Narbonensis Galliae apud Ptolemaeum, uicini Ruthenis, hodie montem Pessulanum uocant, uulgò Montpelier. De Cabalis nihil certi asserimus, quàm Nitiobrigibus fuisse uicinos. Caesar postea ait, sub clientela Aruernorum fuisse.

Praesidia in Ruthenis, prouincialibus.

Hoc in loco coniungenda uidentur bina nomina Ru-

thenis prouincialibus, & Volcis Arecomicis. Nam utriq; duplices sunt, ut in superioribus dictum est, & in sequentibus suis locis plura dicentur.

In Heluios, qui fines.

Heluij qui sint, Cæsaris uerba satis declarant. Meminit & Plinius lib. III. cap. IIII. Albe Heluiorum: Ut rectè Marlianus existimarit hodie Albinam dici.

Et si mons Gebenna.

Gebenna qui mons sit, non minus clarum est. Cæterùm ingens error est, de quo libro primo admonuimus, qui Geneuam hodie Gebennas uocant: cùm hæc urbs sit inter Allobrogas & Heluetios. Mons autem Gebenna inter Aruernos & Heluios, longißimo ab Geneua tractu. Meminit eius etiam Plinius libro III. cap. IIII. Videtur autem hic mons admodum longus fuisse ab Occasu in Ortum, cùm Cæsar (ut postea in hoc adeò libro) inter Elauerem & Ligerim amnes conclusus dicat, iter in Prouinciam monte Gebenna impediri.

Altero die cùm ad oppidum Senonum Vellaunodunum.

Vellaunodunum Senonum oppidū est. qui autem Villam nouam Lothoringiæ intelligunt, uehementer errant. Neq; enim usquam Lothoringia hoc Cæsaris iter attingit. Nam ab Agendico altero die eò uenit Cæsar, & rursus ab eo biduo cum legionibus Genabum. Quanquā haud scio, num proximo itinere.

In uia Nouiodunum oppugnare.

Nouiodunum trium oppidorū nomen, in Sueßionibus, ut libro II. in Biturigibus, ut hic, in Heduis, ut postea in hoc lib. Cæterùm hoc loco necesse est Nouiodunum esse eo itinere, quo ab Aurelia itur in Bituriges.

Fratrem

Fratrem à fratre renunciatum.

Renuntiari, id est, publicè nuncupari, & audibili uoce præconis proclamari, qui in magistratu succedat.

Secundum flumen Elauer duxit.

Secundum fluuium Elauerem duxit exercitum, propterea quòd eum superare non poterat. Est autem fluuius in Aruernis hodie, Alier, non longe à Gergobia, quod oppidum hodie putant Claremontensem nominari. Cæsar in accessu quintis castris ab Elauere uenit Gergobiam, in discessu uerò ad idem flumen ab eodem oppido triduo peruenit, non igitur est Gergobia ad Elauerem, ut putauit Marlianus.

Melodunum peruenit.

Melodunum oppidum est decem leucas supra Lutetiam, in tria parua oppidula diuisum, quemadmodum ipsa urbs Parisiensis nostra ætate. Quod si Agendicum est inter Sequanam & Matrõnam, ut indicat Marlianus, quod Prouins hodie appellari putat, uix expedimus in utra parte primũ aggressus sit Lutetiã Labienus, à Belgarum'ne regione an Celtarum. In utraq; enim parte flumen transeundum erat, hâc Sequana, hâc Matrõna, ut semper ab impedimentis legiones flumine separari necesse esset. Item hoc quoque dubium, in utra Lutetiæ parte fuerint paludes, in ea'ne, ubi hodie uniuersitas, an ubi maior urbs. Sed hæc studiosis examinanda relinquimus.

Bellouaci autem defectione.

Erant enim Bellouaci in fide Heduorum omni tempore, ut ait Cæsar libro 11.

Nanq; altera ex parte Bellouaci.

Hic locus propemodum conuincit Labienum in Belgarum littore tunc fuisse, ubi Bellouaci instabant: Camu-

est, ubi de Viridomaro.

Circuitus XI. millia passuum.

Postea dicturus est, quatuordecim millia passuum. Quare uel codices errant, uel postea maius spatium complexus est. Quidam aliter hunc nodum expediunt, Cæsarem superius munitionem aduersus oppidanos ostendisse, hic uerò aduersus exteriores hostes, quos propediem uenturos sciebat. Necesse autem esse exteriorem circulum interiore maiorem intelligi. Quod si uerum est, oportebit uerba illa Cæsaris, quæ postea ponit (His rebus perfectis, regiones secutus, quàm potuit æquissimas pro loci natura XIIII. millia passuum complexus) referre ad sequentia uerba (pares eiusdem generis munitiones, & c.) Quanquam durè sonat, quod subnectit, diuersas ab his, pro, ab illis. Sed lector iudicet, res non est magni admodum momenti.

Fossam pedum uiginti latam, directis, &c.

In genere munitionum Iucundus uerba Cæsaris partim non intellexit, partim illis aliquid de suo addidit. Duas fossas (inquit Cæsar) quinos denos pedes latas, eadem altitudine perduxit. Hoc Iucundus ita accipit, quasi utraq; quindecim pedes etiam alta fuerit. At ego puto Cæsarem dicere, fossas duas quinos denos pedes latas fuisse, & eadem quidem altitudine inter se: cæterum quanto pedum numero, hoc eum non dicere, sicut nec primæ fossæ altitudinem expreßit: etiam si Iucundus postea id quoq; adiecerit, non Cæsaris, sed suis uerbis. De ramis autem cipporum adiectiuum, abscißis, omittit, non absq; sensus iniuria. Neq; enim permanebant rami infirmi, sed firmi manebant, infirmi abscindebantur. De lilijs uerò hæc Cæ-

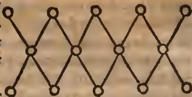
ſaris uerba, non paruam habent difficultatem. Simul confirmandi (inquit) & ſtabiliendi cauſa ſinguli ab infimo ſŏlo pedes terra exulcabantur. In uetuſtiore codice legebatur, Singuli ab infimo ſŏlo pedes tres terra exulcabantur. Sed terni pedes ſcrobium (ut Cæſar ait) ſub terra erant, è quibus intelligo, ſingulos tum pro ſtabiliendis ſtipitibus completos, tum poſt immiſſos ſtipites conculcatos terra, ita ut relinquerentur adhuc bini pedes pro longitudine tibiæ ad uulnerandum corpus acie ſtipitis. Ergo ſinguli pedes conſtruendum. Quidam ternos pedes ſcrobium relictos exiſtimant, ac præterea teretes ſtipites infimo ſŏlo fixos, ut incidentes, inguina ac podices læderēt. quod Cæſaris uerbis, quæ poſt ſequētur, conforme eſt. Ait enim de Gallis, Aut in ſcrobes delapſi transfodiebantur.

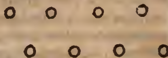
Ante hos obliquis ordinibus in Quincuncem diſpoſitis.

Quincuncialis ordo unde dictus ſit multi eximij uiri noſtra ætate anxiè inquiſiuerunt, de quorum numero Gulielmus Budæus eſt, idem libro primo de Aſſe dubitans, neq; ego id certò aſſero, uerùm opinione mea liberè pronuntiata, Lectori iudicium relinquo. Quincuncialem igitur ordinem puto dictum, quaſi quinpunctialem à quinque punctis. Cæterùm quod hæc uox difficilis prolatu eſſet, & nonnihil inepti ſono referens, atque adeò ingratum auribus, deflexit Romani eloquij conſuetudo in id quod proximum alioqui, & in uſu frequenti erat, Quincuncialis pro Quinpunctialis appellitans. Eſt igitur Quincuncialis ordo, qui in quouis quadrato centro ipſius quatuor angulorum punctis comparat. aſpectu enim ſic fiunt quinq; hoc modo, ⁘

Quòd

Quòd si plura quadrata connecti intelligamus, emerget totius iugeri forma sub ordine & aspectu Quinpunctiali (ut ita loquamur) ad hanc formam.





Paucis itaq; his uerbis & quid sit Quincuncialis ordo, & cur ita dictus, puto Lectori perspicuũ. Nam ex Ciceronis, Quintiliani, atq; aliorum autorum uerbis, quæ Budæus adducit, neutrum ita lucidè expedias, ut Lector non uehementer hæreat.

Imperant Heduis atq; eorum Clientibus.

Vix est alius totis hisce cõmentarijs locus, æquè atq; hic deprauatus, nemine à multis annis de hoc numero curante, quo pacto partes summæ responderent. Itaq; & anxia cura, & summa adhibita diligentia, inspectis exemplaribus, eum magna ex parte restituisse cõfidimus. Quãquam in populorũ nominibus aliquot hæremus, nec absq; causa iudicium nostrum Lectori committimus. Notandum itaq; est Cæsarem oppidò pulchra ratione hanc descriptionem instituisse, nempe ut potẽtißimos quosq; populos primùm enumeraret, deinde minus potẽtes pòst poneret. Quo ordine Hedui ac Aruerni iure præcedunt: quippe quibus & lata regio, & magnæ erant cliẽtelæ, ideoq; & maximũ ijs dedit numerum, uidelicet tricenaquina millia, quæ summa crescit in septuaginta millia. Sequuntur deinde populi minores sex, Senones, Sequani, Bituriges, Santones, Ruteni, Carnutes, quibus duodena tribuit millia, non uiginti-

duo millia, ut falsò habent corrupti codices. Summa igitur horum populorum excrescit in septuaginta duo millia. Bellouaci *decẽ millia dare iussi, duo miserunt, ratio paulò pòst à Cæsare redditur.* Lemouices *decem millia miserunt.* Octona *millia, quatuor duntaxat populi* Pictones, Turoni, Parisij, *ac* Heluetij. *Nam hic distinguendum est colo, quod coniunctio,* &, *ter posita satis indicat. Summa Triginta duo millia. Porrò deinde nouus sensus inchoandus à Suessionibus (ita enim legendum est, non Senonibus, quandoquidem hi iam numerati sunt)* Ambianis, Mediomatricis, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, Nitiobrigibus, *quibus quina millia imperata sunt, sicut &* Aulercis Cœnomannis, *quos ideo seorsum numerat, ne uiderentur duo populi, cùm sit unus. Summa octo horum populorum quadraginta millia.* Atrebatibus *imperata quatuor millia. Terna autem millia, tribus populis* Bellocassis, Lexobijs, *ac* Aulercis Eburonibus. *Est enim & hic unus, non duo populi. Vides ut ab duodenis millibus deuentum sit ad terna millia.* Boijs *igitur ac* Rauracis *ex hactenus seruato descriptionis ordine minor numerus cõpetet, ut ciuitatibus duabus perexiguis, bello etiam ante sexenniũ* Heluetico *attritis. Præterea* Boijs, *ut exulibus, ab* Heduis *receptis, quẽadmodũ libro primo narrauit* Cæsar. *Bina igitur ijs millia attribuenda, non triginta millia, ut pessimè omnes errant codices. Postremò* Armoricæ *ciuitates pro portione minimũ dederunt numerũ, ut pote longius ab* Heduis *distantes, quod de* Treuiris *quoq; superius dixit* Cæsar. *Itaq; his neutiquam distributiuũ nomen dandum, sed sex millia in uniuersum illis imperata intelligendum. Sed age nunc si libet, omniũ summam colligamus primis illis numeralibus, citra distributionem, & notis item*

nume

numerorũ characteribus. Heduorum ac Aruernorũ pone 70000. Octo deinde populorum 72000. His adde Bellouacorum 2000. Lemouicũ 10000. Rursus 4. populorum 32000. & octo populorum 40000. Atrebatium 4000. Trium populorũ 9000. Duorum 4000. Postremò Armoricarum ciuitatum 6000. & emerget summa omnium 249000. Cæsar 8000. equitum ponit, peditũ 240000. rotundo magis numero quàm iusto. debebat enim ponere peditũ 241000. Sed pro uno milliario libuit dicere circiter. Quapropter si ita, quẽadmodũ recensuimus, legãtur, & ordo Cæsariæ descriptionis, quæ maximũ quẽq; numerum primo quõq; loco ponit, seruabitur, & equites in numerũ generalẽ illum, summæ omniũ, uenient. Deniq; illud, quod circiter Cæsar dixit, explicabitur, cùm unus dũtaxat millenarius in summa omittatur. Non existimo difficile post tam exactam omniũ numerorũ supputationem, uel parum etiã exercitatis in arithmeticis, uidere, si sex post Heduos ac Aruernos populis demus 22000. ut uulgò codices habent, Rauracis ac Boijs 30000. Deniq; Armoricis ciuitatibus sena millia, id est, 42000. quantũ is numerus superaturus fuerit Cæsaris summã. Rursus si Rauracorum fortaßis ac Boiorũ ad nostrã summam, diminuemus, quantum defecturus ab eadẽ Cæsaris summa. Quapropter non magnopere diffidimus apud optimos quosq; Lectores, posteaquã hanc nostram diligentiã penitus introspexerint, calculum huic nostræ opinioni addituros. Obiter etiam hoc Latinæ linguæ studiosis considerandum, quàm Latinè ac propriè Cæsar distributiuis, ubi debuit, tota hac populorum nomenclatura utatur. De Heduis uno populo triginta quinque millia, inquit, non tricena quina. De Aruernis parem numerum, de sex continuo sequentibis populis

duode

duodena, non duodecim, ut ſingulis duodecim millia imperata intelligamus. Rurſus de Bellouacis *decem millia,* totidem de Lemouicibus, Octona *inde de quatuor populis,* Quina *de ſeptem, totidem de uno.* Et rurſus de Atrebatibus, *uno etiam populo, quatuor millia, continuò de tribus terna, de duobus bina, de uniuerſis Armoricis ciuitatibus non ſena quæ immenſa ſumma futura erat, ſed ſex protulit.* Nunc *de populorum nominibus paucula ſubnotanda uidētur.* In Heduorum *clientibus pro* Ambruaretis *quod alibi* Ambulartis *legitur, uide num legendum ſit* Ambarri, *qui* Heduorum *neceſſarij ac cōſanguinei lib.1. dicuntur.* Aulerci *autem ibidem uocabulum mihi prorſus ſuſpectum.* Triplices *enim ſunt* Aulerci, *ut ſuprà habitum eſt, nec ullū hîc additur cognomen, cùm alteri* Cœnomāni, *alteri* Eburones *paulò poſt nominentur, &* Diablintres *inter* Armoricas *ciuitates facilè numerari queant.* In Aruernorum *cliētibus* Heleuteris, *non* Heleutetis *legendum* Celtica *lingua* Hellhüter, *ut* Heluetij Helluetter, *quaſi à* Dite *prognati, ut præcedēte lib. refert* Cæſar. De Sueßionibus *paulò antè admonuimus: nec obſtat uel quòd lib.8.* Remi *dicāt ad* Cæſarem, Sueßiones *optimè de* Rep. *meritos.* Nam *hæc propè totius* Galliæ *inſania erat, uel quòd ipſorū* Remorū *cliētes erant, cùm* Carnutes *eorundē clientes hîc adfuerint.* Porrò Bellocaßi Celtarū *eſt populus,* Verocaſſes *autem* Belgarum. Sed *declinatio mirè uaria apud autores legitur.* Inter Armoricas *ciuitates tria nomina mihi ſuſpecta.* Ambibarij, Cadetes, & Lemouices. Confer *populorum, quæ* Armoricarum *ciuitatum ſunt, nomina lib.2. ad finem, & tertio de bello* Veneto, *ſi fortè pro* Ambibarijs Ambiliates *legendum, & pro* Cadetibus Nannetes, *pro* Lemouicibus Diablintres. Lemouices *enim*

antea

antea numerati sunt : quanquàm codex Albinus prius nomen per u consonantem scribit, hoc per n, quo autore, comminisci non potui, mihi sanè non probatur. Scio apud Ptolemæum Gallecos siue Galletos in extremo Septentrionali latère Lugdunensis Galliæ numerari, si fortaßis quis eos Cadetes à Cæsare nominari contendat. Galletos certè Plinius nominat cum Lexobijs, cap. 18. lib. primo. Et in Ptolemæi Græco codice καλῆταɩ *legitur. Vix me expedio, minusq́; definio quid potißimum hac in re sequendum Lector iudicet. Sed age nũc, cum adiuuãdæ memoriæ gratia, tum ut in posterum minus locus corrumpi queat, totius descriptionis huiusmodi typum adscribamus.*

70000 {
- Hedui 35000. *cum suis clientibus, quos hoc loco ponit Cæsar,* { Segusianis. Ambruaretis. Aulercis. Brannouicibus. Brannouijs.
- Aruerni 35000. *cum suis item clientibus,* { Heleuteris. Cadurcis. Gaballis. Vellaunis, *quos alij* Velaunos *uocant.*

72000 {
- Senones 12000.
- Sequani 12000.
- Bituriges 12000.
- Santones 12000.
- Rutheni 12000.
- Carnutes 12000.

Bellouaci 2000. *Decem milia his imperata erant, sed duo duntaxat miserunt.*

Lemouices 10000.

32000

32000	Pictones 8000 Turoni 8000 Parisij 8000 Heluetij 8000	*Quatuor hi populi neutiquã cum sequentibus sunt coniungendi.*
40000	Suesiones 5000 Ambiani 5000 Mediomatrici 5000 Petrocorij 5000 Neruij 5000 Morini 5000 Nitiobriges 5000 Aulerci Cænomanni 5000	*Senones antea numerati sunt: hic igitur Sueßiones legendum.* *Aulerci Cænomanni, unus populus, non duo: sicut paulò pòst Aulerci Eburones.*
	Atrebates 4000	
9000	Bellocasses 3000 Lexobij 3000 Aulerci Euburones 3000	
4000	Rauraci 2000 Boij 200	*Paruæ hæ erant ciuitates, & nuper bello Heluetico attritæ. Ineptè igitur his 30000 codices quidã attribuunt:*
6000	Curiosolites Rhedones Ambibarij Cadetes Osisini Lemouices Vnelli	

Summa omnium 249000.

A ca

A' castris longurios, musculos, falces.

Musculus propemodum ut uinea instrumentum est ad subeundas munitiones, minus quidē uineis, sed firmius. cæterum pro (à castris) quod hic nihil ad sensum facit, puto legendū Rastros. Et planè uetus codex non habebat præpositionem à. Vnde non dubito scripturam uitiatam.

Omnia enim plerunq; quæ absunt.

Horatius Ode prima Epodon: Minore sum futurus in metu, qui maior absenteis habet. Item non ita multò post, Agger (inquit) ab uniuersis in munitionem coniectus, & ascensum dat Gallis, & ea, quæ in terrā occultauerāt Romani, cōtegit. Quid sit aggerē in munitionē conijcere, cōminisci nō potui. Vtrum aggestā terrā in fossas cōnijcere? Cæterùm nimis concisè hunc finit librum, territus, opinor, magnitudine eius ad reliquos, sed res non est tanti.

ANNOT. IN LIB. VII.

FINIS.

IN AVLI HIRTII DE RE LICTORVM DE BELLO GALlico librum VIII. Henr. Glareani annotationes.

IN PRAEFATIONE *excusat se Hirtius, ne post Cæsarem temere scripsisse uideatur. Deinde motum Bellum in Biturigibus & Carnutibus refert, & quomodo his domitis, Cæsar in Bellouacos processerit. Trahitur res paruis prælijs. Bellouaci à loco, quem munitissimum instituerant discedunt. Cumq; insidias Romanis pabulatoribus duce Corbeo instruerent, Cæsar intellecto dolo, insi-*

Mittit in diuersissimam partem Galliæ.

Nō satis intelligitur in quā partē missus sit Fabius, nisi ex sequētibus, quando C. Caninio succurrit in Lemouicis.

Neq; C. Caninium Rebilum legatum.

Ad finem libri septimi C. Caninius in Ruthenos cum una legione mittitur, hic mox in Lemouicos uenit duabus legionibus.

Ac superiore æstate Tergestinis.

Tergestū Colonia in Istria est in intimo Hadriatici maris sinu, non longè ab Aquilegia, Carnorum oppido, hodie Ditionis Venetæ in tota Istria.

Literis nuntijsq; Duracij cognouisset.

Ex Duracio Marlianus populum et oppidum facit, hoc est, ex homine saxum. Duracius enim Lemouicum dux fuit à parte Romanorum, contra Dumnacum ducem Andium. Duracius igitur in Lemouico oppido clausus fuit et obsessus à Dumnaco, liberabatur autē à Caninio & Fabio. Cæterùm Lemouicum non erat ad Ligerim, quod Marliano tamen uisum est, sed Dumnacus discedit à Lemouico ad Ligerim, quē fluuium transire cupiebat, à Fabio impeditus.

Circundare conatur.

Moratur legendum est: non enim perfecit Caninius has munitiones ante pugnam: de qua paulò pòst.

Cutruatum ad supplicium.

Ab initio VII. lib. uocat Cotuatū, quod nomen placet. Cæsar enim corrupit Gallicam uocem Guotwad, qui egregijs est furis, Græci ὀδυνηρῶς uocant.

Reliquam esse unam æstatem.

Duæ reliquæ sunt, ut ex sequentibus patet, & maximè ex initio tertij libri de bello ciuili. Nā ibi ait eum annum

esse quo per leges ei consulem fieri liceret. Fortaßis autem sesquiannus restabat.

Scio Cæsarem.

Epilogus libri est, & incipit nunc nonus annus, siue hyems, quæ præceßit nonum annum maiore ex parte.

Ipse hybernis peractis contra consuetudinem.

Contra consuetudinē ait, quia antea sub aduentū hyemis solebat in Italiā proficisci, hic uerò sub aduentū ueris.

Vt municipia & colonias appellaret.

Hic & ex sequentibus uerbis satis clarū euadit colonos quoq; suffragia tulisse Romæ in magistratibus creandis.

Sed etiam per se discesionem facere cepit.

Hic locus corruptus est, nam de quo loquatur, qui disceßionem fecerit, ignoratur. Curio enim nullum habuit exercitum.

Nam Marcellus proximo anno.

Loquitur de C. Marcello Cōsule peioris et huius annorū.

Neq; obscuræ hæ duæ legiones uni Cæsari.

Vide lib. VI. ab initio de hoc delectu. Nam prouinciam intelligo Cæsaris, & non Pompeij.

Per hyberna C. Trebonium.

Historia hyemis quæ præcedebat annum decimum, saltem ad Calendas usq; Ianuarias, quo anno COS. erant, quos paulò antè dixerat, C. Claudius Marcellus, & L. Lentulus Crustellus.

Per M. Marcellum.

Legēdum est C. Marcellum, qui huius anni Consul fuit, & præcedentis.

IN

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM de bello Ciuili librum 1. Henr. Glareani annotationes.

Argumentum libri primi de bello Ciuili.



N primo libro de bello Ciuili hæc ordine habentur. Contentio in senatu Romæ de imperio Cæsaris. S. consulta aduersus Cæsarem. Intercessio tribunorum pro Cæsare. Cæsaris apud milites concio. Eiusdem à Rauenna discessus ad Ariminum, ac reliqua superi maris oppida, quæ præsidijs firmat. Multi à Cæsare capiuntur: sed omnes incolumes dimittuntur. Quæ ad Corfinium acta ac Brundusium, profusius explicantur, quòd illic Domitius captus, hic Pompeius uix euasit. Diuisio exercitus Cæsariani. Curio in Africam, Cæsar Romam proficiscitur, atq; inde Massiliam. Massilienses recepto Domitio Cæsari portas clauserũt. Relictis itaque ad eius urbis obsidionem C. Trebonio & D. Bruto, Cæsar in Hispanias proficiscitur. Erãt Afranius, Petreius, ac Varro Pompeij legati tres, qui Hispaniam septem legionibus obtinebant, præter Prouinciæ auxilia. C. Fabius tribus legionibus præcesserat Cæsarem. Ad Ilerdã omnis belli uis conuersa, hic cùm multis diebus pugnis aliquot contendissent, tempestas Cæsarem, omni commeatu intercluso, propè obruisset, uicit patientia. Non minus tamẽ interea Massilia oppugnatur, & ipsos quidem Massilienses Brutus uicit nauali pugna. Porrò Afraniani in Celtiberiam abire conati, à Cæsarianis impediuntur, tandẽ ad deditionem coguntur, quàm mirum in modum tamẽ Petreius impedire conatus, res absque multorum sanguine tandem

ad felicem exitum peruenit. Clementiã suam Cæsar ostendit, exercituumq; dimißionem fecit, partim in Hispania, partim ad Varum flumen.

In eandem sententiam loquitur Scipio.

Hic fuit Metellus Scipio, Cn. Pompeij socer.

Dixerat aliquis leniorem sententiam.

Leniores tres adfert dictas sentẽtias, quãquam in unam duæ posteriores concedunt.

Item, L. Roscius Prætor.

Videtur hic Roscius esse de quo Florus XCIX. *libro, qui & Otho cognomine, de quo Horatius lib. Epod. ode.* IIII.

Dicuntur etiam à nonnullis.

Pulchrè, sed mordaciter inimicorum causas narrat.

Et dolor repulsæ.

Huius repulsæ meminit Florus lib. CVIII.

Ipse Pompeius. *Lucanus:*

Nec quenquam iam ferre potest Cæsar'ue priorem,
Pompeius'ue parem.

L. Sylla reliquerat.

L. Sylla tribunitiam potestatem propè deleuerat, sed ius tamen intercedendi reliquerat, ut statim pòst Cæsar apud milites conqueritur.

Decurritur ad illud extremum atq; ultimum.

Sensus est: Nullus unquam lator huius legis tam audax fuit, ut hanc ferret, nisi penè in ipso urbis incendio, &c.

Lictoresq; habent in urbe.

Hic sunt multæ incertæ distinctiones.

Quibus rebus cognitis.

Oratio est accusatoria, maximè autem in inimicos Cæsaris, hoc est, Catonem et Scipionem inuehitur. Pompeium propter summam autoritatem, primùm non ausus directè petere, at sumpta audacia deinde notat. Primùm quod falsò gloriaretur de restituta post Syllæ tempora tribunitia potestate, cùm nunc eam prorsus obruat. Secundò, quòd Senatus decretum, quo in ultima tantum necessitate populus Romanus utebatur, inuerterit.

Expiata Saturnini.

De hoc Saturnino uide Florum in Epitome lib. LXIX. & de Gracchis lib. LVIII. ac tribus sequentibus.

Ariminum cum ea legione proficiscitur.

Hic Cæsar transiuit Rubiconem amnem armata manu, contra S. C. dicens, Iacta est alea, ut refert Sueton.

Tamen hanc honoris iacturam.

Hic exponit beneficium populi Romani.

Interea certior factus Tignium, &c.

Pro Tignium uide ne sit legendum, Firmium, oppidum in Picenis ad superum mare, ut sunt alia hic enumerata.

Auximumq; proficiscitur.

Auximatum meminit Plin. lib. III. cap. XIII. proximè Anconam.

Deseritur à suis Varus.

Hic Varus protinus ex hac fuga in Africam uenit, quàm Prouinciam Prætor antea possedit, ac illam à Cæsare auertit.

Etiam ex Cingulo.

Cingulanorũ meminit Plinius bis, Semel in Latio cap. v. lib. III. Semel in tractu Piceno cap. XIII. eiusdẽ libri.

Ex Alba, & Marsis, & Pelignis.

Albensium Albã ad Fucinum lacũ ponit Pli. lib. III. ca. XII. Ptolemæus Albã Bucelin uocat, ac Marsis attribuit.

Pollicetur quadraginta in singulos iugera.

Vide ne quaterna legendum pro quadraginta. Quomodo enim hoc tot cohortibus Senator unus daret?

Lucretius & Actius de muro se, &c.

Hic Actius Pelignus fuit, non Varus ille, de quo paulò antè.

Quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio.

Expectatio erat quid accideret Corfiniensibus, Domitio, &c. Nam existimabant Cæsarem sæuiturum in eos.

HS. LX. Quod aurum abduxerat Domitius.

Si legas sestertia sexaginta, summa erit coronatorũ mille quingẽtorum. Quæ summa uidetur nimis parua. Quare legendum existimo, sestertiũm sexagies: Quæ summa crescit in centena quinquaginta millia coronatorum.

Ferentinorum.

Frentanorũ legendũ uidetur ex Pli. lib. III. ca. II. & XII.

In Siciliam Curionem proprætorem cum legionibus tribus.

Intelligit triginta cohortes Domitianas, quas Corfinij nactus erat.

Sin timore refugiant, illis se honorem.

Legendum puto: sin timore defugiant illi, se suo honori non defuturum, sed per se remp. administraturum.

Albicos barbaros homines.

Strabo lib. IIII. ita habet: Post Sallyes tenent Albienses,

es, & Albici, & Vocontij montana in Septentrionem uergentia.

Et Iluorum.

Non satis clarum est qui sint Ilui, cùm Ilua apud Ptolemæum sit duarum insularum nomẽ: alterius inter Corsicã & Sardianã: alterius Hetruriæ, x. mil. pass. à Populonia, ut ait Plin. De his non uideo ut hic locus intelligi queat.

Alter bello uictas Gallias attribuerit.

Et hoc quoq; suspectum est, de uictis Gallijs Maßiliensibus attributis, nisi intelligamus, ideo Cæsarem quoq; suspiciendum, quòd uictas Gallias Romanis attribuerit. Verùm quid hoc ad Maßilienses, erga quos Pompeij priuata erãt beneficia?

Naues longas Arelate numero, &c.

Ptolemæus Arelatum Sallium & oppidum, & coloniã facit.

Alter à saltu Castulonensi.

Castulonem Ptolemæus facit urbem Oretanorum ad Anam flumen. Vectones autem inter Tagum & Dorium flumina ponit.

Bellum ad Ilerdam.

Ilerda oppidum est citerioris Hispaniæ ad Sicorim flumen x x. millibus passuum ab Ibero amne.

Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis.

Intelligit de ijs, qui ad Gebennam, & Cænomannorum montes habitant.

Et postero die omnibus copijs, &c.

Hoc in loco Cæsar uidetur transisse Sicorim, quamuis loca superiora cum hoc non admodum quadrẽt: tota enim huius historiæ difficultas inde pendet, quòd ubi Affranij

castra, citrá'ne Sicorim fuerint, an ultra, scire planè non possumus. Ex *superioribus citra flumen fuisse uidentur, sed ex sequentibus ultra. Lucanus tamen dicit Sicorim medium fuisse intra Castra Cæsaris & Affranij:*

—Medius dirimit tentoria gurges.

Erat in oppido Ilerda & proximo.

Vide num legendum sit, erat inter oppidum Ilerdam & proximum collem: atque ita legit Sulpitius Verulanus Lucani commentator.

Sicorim, & Cingam.

De Cinga suprà nihil dictum est, sed uidetur hic locus significare satis luculenter Cæsarem Sicorim transiecisse.

Cætrati citerioris Hispaniæ.

Hic Cætratos uocat citerioris Hispaniæ, cùm superius ulterioris uocasset, & citerioris Scutatos.

Et loca trans flumen integra.

Vide quomodo dicat trans flumen, si Ilerda ultra Sicorim fuit, cùm Fabius superius pabulatum miserit trãs pontes, quòd ea, quæ citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat.

Imperat militibus Cæsar, ut naues faciant.

Vide ab initio lib. v. et deinceps per aliquot folia: quãquam ne his quid similes erant, opinor.

Militesꝗ his nauibus transportat.

Sicorim hic traijcit, quandoquidem hunc postea auertere pluribus fossis annititur, ne magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus.

Hæc ad insulam quæ est contra Massiliam.

Strabo lib. IIII. *Stœchadas uocat tres insulas. Lucanus*

nus autem libro I I I. *unam uocat.*

Interim Oſcenſes & Calaguritani.

Oſca oppidum eſt Ilergetum autore Ptolemæo. Plinius lib. I I I. *cap.* I I I. *Calaguritanos duplices facit, alteros Naſcicos, alteros Fibularenſes cognominatos. Cæterùm Laſcetani & Auſetani citra Iberum populi apud Ptolemæum corruptè Leitani ac Autetani nominantur. Illurgauonẽſes qui ſint, non eſt certum. Plinius Illuronem eodem loco ponit, oppidum ciuium Romanorum.*

Pons enim ipſius magnum circuitum, &c.

Viginti enim millibus duobus à caſtris Cæſaris aberat, ut ſuperius habitum eſt.

Impedimentisq́ ad iter profectos uidebant.

Reliquerant enim legionem unam præſidio caſtris, apud Ilerdam, ut ſuprà dixit.

Alterum ſi Taraconem peterent.

Vel hoc ſuſpectum eſt nomen, uel Afranius ac Petreius ignorabant Taraconenſes ad Cæſarem defeciſſe, quod ipſe tamen Cæſar ſuperius ſcripſit.

Non enim amplius pedum millibus, &c.

Tutum nanque receptum dabant caſtra propinqua, ut ſtatim ſubiungit Cæſar.

Si prælium committeretur, &c.

Tertiam partem interiectæ planiciei intelligit.

Illi uadum fluminis Sicoris tentare.

Vide & hic Ilerdam citra Sicorim.

Audiente utroque exercitu loquitur Afranius.

Oratio deiecti animi enumerantis quæ omnes ſciebant,

scilicet ut purgatus apud suum imperatorem uideretur.

Ad ea Cæsar respondit.

Magnanima responsio est, nec minus ingeniosa, qua omnem huius belli culpam in aduersariorum duces deriuat. Primùm enim & se, & suum exercitum, deinde & illorum exercitum purgat, quòd omnes in officio manserint, solos ipsos duces Afranium, ac Petreium in culpa esse omnium harum calamitatum. Inuehit inde in Pompeium ac suos complices, ostendens, quanta iniuria ipsum affecerint. In fine breuem quidem, sed amaram ducibus gratam exercitui ponit conclusionem.

In se ætatis excusationem nihil ualere.

Qua Pompeius etiam emeritos coëgit ad bellum.

Ad Varum flumen dimittantur.

Id flumen est, Italiam à Gallia Transalpina separans.

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM,

De bello Ciuili librum II. Henr. Glareani Annotationes.

Argumentum secundi libri.



RIA hoc in libro tractantur. Primùm Massiliæ oppugnatio mari ac terra. Mari rursus uicit D. Brutus, terra perdifficilis fuit oppugnatio, operibus sanè mirandis, quæ diligentißimè descripsit Cæsar, quæ hostes datis inducijs perfidia deleuerunt. Reparatur rursus inauditus agger à Trebonio. Tandem Maßilienses omnibus uicti malis sese Cæsari, qui iam ex Hispania denuo uictor redierat, dedidêre.

Secund

Secundùm, ut M. Varro Pompeij legatus Hispaniam ulteriorem à Cæsare auertere conatus sit, sed frustra. Nam prouinciæ consensus, ciuiumq; Rom. Cordubæ officium obstabant Varroni. demum unius legionis seceßio coëgit eum, ut sese Cæsari dederet. Tertiùm, ut in Africa aduersam fortunam Cæsaris exercitus Curioni Tribuno traditus, paßus sit. Nam cùm primo aduentu prælijs aliquot Curio aduersus Actium Varum, Pompeij legatum, prosperè pugnasset, Vticamq; oppidum oppugnare conatus esset, subitò aduentu Iubæ, Maurorum regis, cùm Curio Saburam eius præfectum, cum paucis subsidijs adesse, ex perfugis captiuisque percepisset, oppreßus est, cum toto propè exercitu. Pauci enim nauibus in Siciliam effugerunt, reliqui facta deditione ac in fidem accepti à rege Iuba trucidati sunt.

In hac ratione perfectum est.

Duas res hic Cæsar describit, Primò turrim latericiam, secundò musculum. Turris ad repentinos hostium incursus reprimendos facta erat. Musculus autem aduersus rerum grauißimarum lapsum, ut turris aut totius muri. Ab turri hostes à muris deturbabantur. Sub musculo uerò milites murum Maßiliensem, ac turrium fundamenta uellebant. In descriptione turris, singulis contabulationibus singulas contignationes subiungit, cum munitionibus desuper structis.

Centones insuper iniecerunt.

Centones stragula sunt craßiora, uillis paßim pendentibus, quibus & lecti pauperum sternuntur, & tabernacula, omnisq; castrensis supellex pluuio tempore uelantur. Vide adagium, Farcire centones.

Has

Has inter se capreolis molli fastigio.

Capreoli ligna sunt à transuersis trabibus ad columen usque erecta, quæ totum culmen sustinendo colligunt. Vide Vitruuium lib. I I I I. *cap.* I I.

Phalangis subiectis ad turrim,&c.

Phalangæ sunt ligna teretia, qualia sunt quæ nauigijs, dum uel subducuntur, uel deducuntur, supponi solent.

Aequa ferè latitudine.

Altitudinē initio huius libri prædixit, latitudinem nusquam: quare pro latitudine suspicor altitudinē legendum.

Pilæ interponuntur.

Pila dicitur quæ parietem sustentat, ab opponendo, ut Varro sentit, ita uocata.

Si ad Rempub. administrandam

HS. C L X X X X.

Legendū puto Sestertiūm nonagies, ut efficiant ducenta de uiginti quinq; millia coronatorum. Veri enim simile est maximam summam primū posuisse: et in uetustis codicibus illud millia, nō est positū, post centū nonaginta. Quāquàm si quis sestertiūm centies nonagies legat, habet quo se defendat. Erit autem summa ingens quadringentorū septuaginta quinq; millium coronatorū. Atq; id magis uerisimile ad fidem codicum, & ad eam quæ sequitur summam.

Panico enim uetere.

De panico uide Plinium lib. X V I I I. *cap.* V I I.

Hanc remulco abstraxit.

Remulco est, cum scaphæ remis, nauis magna trahitur. Festus Pompeius.

Quòd est antè oppidum substructionibus eius operis.

Substructio est fabrica quæ in fundamentis fit. Fundamenta

menta autem sunt fossæ, in quibus substruitur.

Quas superioribus temporibus Corfinio receperant.

Loquitur de triginta cohortibus, de quibus suprà.

Dimisso consilio concionem aduocat, &c.

Oratio est laudatoria dissuasoriaq́;. In primis enim laudat milites, deinde inuehit in hostes, maximè in L. Domitium, postremo de se ac militibus & eorum rebus gestis disserit.

Et capitis diminutione.

Capitis diminutio est prioris status permutatio, Caius.

Erat in oppido multitudo insolens.

Alibi legitur, Illi amicissimi erant: tum etiam ex uarijs generibus constarent.

Et controuersijs Leptitanorum restitisse.

Omnes autores Leptas ad Orientem Vticæ ponunt, & Numidiam ab Occasu. Considerandum igitur Lectori, quo pacto hunc locum intelligat.

ANNOT. IN LIB. II. DE BELLO CIVILI FINIS.

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM, De bello Ciuili librum III. Henrici Glareani Annotationes.

Argumentum tertii libri.

PRIORIBVS *libris res Occidẽtis narratæ ſunt, uidelicet in Italia, Gallia, ac Hiſpania, ac etiam Africa. Nunc quæ res in Oriente geſtæ ſint, deſcribuntur. Et ut Cæſar bis malè apud Dyrrhachium pugnauerit. Pompeius uerò in Theſſalia apud Pharſalum urbem una ingenti pugna uictus, in Aegyptum fugerit, atque ibi iuſſu Ptolemæi regis interfectus. Vnde bellum Alexãdrinum ortum, quod libro deinceps quarto proſequitur A. Hirtius.*

Item Prætoribus, Tribunisq́ Ple.

Meminit Salluſtius in Catilinario bello de hac lege.

Qui ſe illi in ocio ciuilis belli.

Hic uidetur deſiderari uerbum aliquod, etiam ſi tota ſententia ad priora referatur.

Ex quibus ſexcentos Gallos Deiotarus adduxerat.

Vide Lucanum lib. v. non ita longè ab initio.

Paſtorumq́ ſuorum coëgerat. c c c.

Quidam codices non habent c c c. *Sed poſt Gallogræciam, habent tantundem, ut intelligamus etiam* D c c c. *quanquam quidam codices pro* D c c c. *habent* c c c c.

Dardanos Beſſos.

Dardanos legendum Beſſosq́.

M. Bi

M. Bibulus præpositus cuncta.

Calphurnius intelligitur, qui Cos. fuit cum C. Cæsare ante bellum Gallicum.

Vt suprà demonstratum est, legionibus VII.

Legionum mentio antè non est habita, quæ quidem nauibus impositæ fuerint, sed militum legionariorum. Quorum quindecim millia dixit. Quæ quàm quadrent cum hoc numero, haud certò pronuntiarim.

Sed post discessum Lyburnarum, ex Illyrico.

Locus est perobscurus, & uidetur tempus describere longè ante aduentum Cæsaris in Græciam, nempe eius æstatis aut autumni, ante hanc hyemem, qua ipse Cæsar in Hispanijs fuit: suspicor etiam hic aliquot uersus desiderari de historia, ut diligenter legenti satis patet.

Hissam à Cæsaris amicitia auertit.

Hissa insula est, & ciuitas è regione Salonarum, eius rursus mentio fiet libro IIII. quando rursus in manus Cæsaris uenit.

Iamq; hyems appropinquabit.

Paulò antè Nonis Ianuar. à Brundusio discessum est, hic appropinquat hyems. Sed necesse est Octauij historiam de priore autumno intelligi, & mutilam à principio esse, ut iam admonuimus.

Militumq; deditione ad Corcyram.

De hac nihil hactenus scripsit, sed neq; in posterioribus.

Vibullius his expositis Corcyræ non minus.

Paulò antè Pompeius Dyrrhachij dicitur fuisse: ergo hoc suspectum.

Eodem

Eodem die Oricum proficiſcitur.

Ex hoc loco apparet Pharſaliam, ut ipſe antea uocauit, non longè ab Orico diſtare, quippe qui eo die expoſitis militibus illuc profectus fuerit.

Ibi Parthinorum habebat.

Horum meminit Plin. lib. I I I. *cap.* X X I I I. *Sunt enim montani in Macedonia.*

Hos ſequuntur Bellidenſes, Amantini.

Amantinorum & Bellidenſium meminit Plin. lib. I I I I. *cap.* X. *tametſi Bullidenſes nominat, & Bullidis meminit Ptolemæus & Amantiæ ad idem littus Orientale maris Hadriatici.*

Iiſdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus.

Digreſſio eſt ad res geſtas in urbe, à duobus Prætoribus Cælio, qui pro Pompeio erat, & Trebonio, qui pro Cæſare: ſed Cœlius malum finem accepit.

Vt ſexies ſeni dies ſine uſuris creditæ, &c.

In alijs libris non adeſt ſeni dies, & planè nullus eſt hic ſenſus, ſi ſeni dies legatur. Sin autem tollatur, ſenſus erit, ut creditæ pecuniæ ſoluantur ſine uſuris per ſex partes ſiue ſolutiones: cuius rei exempla ſunt apud Liuium.

Aliam tabularum nouarum.

Hic uidetur aliquis defectus eſſe. Eſt enim inſignis obſcuritas poſterioris legis.

Atque arma Capuæ eſſent comprehenſa.

Et hic locus malè habet, propter uerbum apparere, quod, quò referendum ſit, non apparet, niſi dicas proditione oppidi uiſa apparere, quod durum eſt.

Duriusq;

Duriusq́ quotidie tempus ad transportandum, &c.

Sensus uidetur durior, sed hoc uult dicere, Cæsarianos increbescentes uentos optasse, non remissos.

Vltra Lyssum millia passuum tria.

Lyssus urbs est littoralis infra Dyrrhachium, ut patet apud Ptolemæum.

Pontones, quod est genus nauium Gallicarum.

ias postea naues onerarias uocat.

His temporibus Scipio detrimentis quibusdam.

Diuertit nunc ad Scipionem Metellum Pompeij socerum, mira autem de eius auaritia scribit.

Et Naupacto relictis, omni Aetolia, &c.

Dubium quomodo relicta præsidia intelligenda, si quidem omni Aetolia potitus est.

Nuntiatum est adesse Scipionem cum legione.

Cum legionibus legendum puto, ut & præcedentia, & sequentia indicant.

Qui circum Thessaliam esse consueuerat.

Dubium Cottum'ne an Caßium referat illud, Qui.

Circiter millium passuum sex.

In alijs codicibus legitur circiter millia passuum tria, quod est uero similius.

Deductis oræ maritimis.

Redit rursus ad historiam Cæsaris, & Pompeij.

Qui commeatus Biblide atq; Mantinea.

Legendum puto Bullide atq; Amantia, quòd hæ duæ

urbes Cæsarem receperant, ut superius patuit.

Cæsar postquam Pompeium ad Asparagum esse, &c.

Pompeius iam decesserat ultra Asparagum, ut sequentia indicare uidentur.

Interim certior factus P. Sylla.

Hic est insignis defectus historiæ: cæterùm & pugnæ, qui ab utraque parte multiplex fuit, hic particula cernitur.

Et Casſium cum cohortibus adiungit.

Suspicor cohortium numerum omissum iniuria temporum.

Erat eo loco fossa pedum x v. & uallus, &c.

Vtitur nomine uallus pro uallum, nisi corrupti sint loci sequentes. Vallus enim est stipes ipse, & ex multis uallis fit uallum.

Eò signo legionis illato.

Eò aduerbium ad locum est, non adiectiuum ad signo.

Erat obiectus portis Eritius.

Dubium Eritius sit'ne nomen propugnatoris, an propugnaculi: Sed ex sequentibus propugnaculi uidetur.

Cuius opera proditum exercitum C. Antonij, &c.

De C. Antonio nulla antea est facta mentio, sed de M. Antonio. uerisimile est in defectu illo superiore id perscriptum fuisse.

Duobus his unius diei prælijs Cæsar, &c.

Alibi ita legitur, duobus his unius diei prælijs Cæsar's desîde

desiderati sunt milites DCCCCLX. *Noti equites Romani* CCCC. *Et Tutianus Gallus senatoris filius, & à Placentia* C. *& à Pineolis* C. *& à Capua* X. *sacrati uiri, & x. tribuni militum, & centuriones* XXXII.

Et Heracleam Senticam.

Heracleam Senticam uocat Ptolemæus ad Strymonem fluuium.

Quarum una prima, altera tertia.

Vide ad finem libri VIII. *de bello Gallico, ubi tamen alteram legionem uocat decimam quintam.*

Hæc erant millia LV. euocatorum.

Hic planè colligitur legiones fuisse tūc quinq; millium.

Cohortes in acie LXXX.

Vide miseras & semilaceras ac planè duplo diminutas Cæsaris legiones. Nam octoginta cohortes efficere debebant millia XL.

Iisdem ferè temporibus Cassius cum classe.

Tres Caßij fuerunt, Lucius, Caius, ac Quintus. Lucius ac Quintus pro Cæsare erant, Caius pro Pompeio.

P. Sulpitius prætor Vibone ad fretum.

Plinius libro III. *Cap.* V. *Hippo quod nunc Vibonem ualentiam appellamus. Hæc ille. Ptolemæus ita quoq; nominat, non longe à Locris post Brutios in Italia.*

Erat edictum Pompeij nomine Amphipoli propositum.

Amphipolis oppidum est non longè à Strymone amne,

qui Macedoniam à Thracis diuidit, de qua hic loquitur. Sed constat Pompeium non rectà iuisse.

Arcem Antiochiam
captam esse.

Dubia est hic lectio, arcem'ne Antiochenam, an arcem Antiochiæ, legere uelimus.

EIVSDEM GLAREANI AR-
gumentum in IIII. *librum.*

IN hoc quarto libro hæc ordine habentur. Primum Alexādriæ oppugnatio terra ac mari, fortuna utriusq; partis, diuersum hominum studium, ac conatus uarij. In eo bello Rex Ptolemæus, cuius iussu Pōpeius occisus erat, interijt: fratri ac sorori maiori Cleopatræ regnum traditur. Perijt à parte Cæsaris Euphranor Rhodius. Et ad pontem milites legionarij CCCC. *In Asia Cn. Domitius parum feliciter pugnat aduersus Pharnacē Armeniæ regem. Et Gabinius in Illyricis, aduersum prælium fecit. Vatinij deinde diligentia res restitutæ, qui Octauium uicit, atq; tota Illyride Prouincia eiecit. Prouinciāq; ipsam incolumen, ipse cum omnibus suis incolumis, recepit. In Hispania mira de Q. Caßij Longīni, quem Cæsar prætorem ibi reliquerat, auaritia narrantur. In dissensionem uenēre duces legionum. Tandem finem inuenit Caßius in Ibero flumine ubi perijt: denique res feliciβimè aduersus Pharnacem prælio ingenti uictum gestæ ultimo narrantur.*

Eiusdem

EIVSDEM GLAREANI ARgumentum in V. librum.

QVintus hic liber,ſicut & ſequẽs,non uſq; adeò accuratè ſcriptus eſt.Continet autem bellum geſtum in Africa, aduerſus eos qui ex Pharſalica pugna illuc fugerant.Porrò hic ſolius Africæ res geſtæ narrantur, non etiam aliarũ nationum. Vrbes memorabiles Africæ,quas apud uel conſedêre duces,uel pugnatũ eſt,hæ ſunt:Adrumentũ,Ruſpina,Leptis,Atilla,Iſdra,Vzita,Agar,Zetta, Vacca,Thabena,Tegea,Vtica,Parada,Vſceta. In regno item Iubæ Cirtha, ac Zama. Duces Pompeiani Scipio, Metellus, Iuba rex, T.Labienus,C.Concidius, Cn.Piſo, duo Pacidij,M.Petreius,C.Vergilius Petronius,M Aquinius,M.Cato,L.Cæſar.Periêre autem & multi à pugna, iuſta acie congreßis legionibus,& alijs itẽ locis Pacidius, Tullius, Rufus,M.Cato,qui ſibi ipſe mortem Vticæ conſciuit.C.Conſidius, Petreius, Iuba Rex cum ſuo præfecto Sabura, Afranius, Fauſtus,deniq; ipſe Scipio. Cæſar tota recepta Prouincia in Italiam redijt.

EIVSDEM GLAREANI ARgumentum in VI. librum.

EX omnibus his libris ſolus hic uix dimidiatus, mutilus,& undiq; corruptus habetur. Continet autem bellum inter Cn.Pompeium, Pompeij filium, & C.Cæſarem.Nam ut ex Africa fugerat Cn.Pompeius, Prouinciam ulteriorem Hiſpaniæ occupauerat, præſertim Bethycæ loca, Sex. Pompeius Cordubam preſidio obtinebat, Cneius Vllam oppidum oppugnabat, à qua retra-

ctus, ut Cordubæ subsidio ueniret. Deinde ad Atteguam deuenitur, eam Cæsar expugnauit. Res deinde gestæ ad Vcubim oppidum. Deniq; ad Mundam uentum, ubi acri pugna uictus Pompeius, occisi Labienus & Actius Varus, cum triginta millibus hominum. Pompeius Cartheiam concessit, Cæsar Cordubam ac Hispalim recepit. Cùm uerò Cn. Pompeius in Lusitaniam fugeret, occisus est in itinere. Vltima oratio Cæsaris est Hispalis habita post ostensum Cn. Pompeij caput.

FINIS.



